

Emperyalizm ve Devlet Kuramı¹

Imperialism and State Theory

Ali Murat Özdemir, Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuk Ana Bilim Dalı Ankara/Türkiye. ORCID: 0000-0001-8073-2081, alimurat_ozdemir@yahoo.com

Öz

Kapitalizmin küreselleşmesi olgusu en az 35 senedir Eleştirel Uluslararası İktisat Disiplinindeki tartışmaların merkezindedir. Günümüzün emperyalizmi klasik dönem kuramcıları tarafından ifade edilen klasik emperyalist çağla pek çok ortak yana sahiptir. Ancak önemli farklar da bulunmaktadır. Bazı yorumcular bu önemli farkları küreselleşme etiketi altında kavramsallaştırmaya çalışmışlardır. Oysaki elinizdeki çalışma emperyalizmin asıl dinamiklerinin etkin olarak varlığını sürdürdüğü ve dönüşümlerin kapitalist güç ilişkilerinde bir kopuş olarak değil de farklılaşma olarak çalışılması gerektiğini savlamaktadır. Emperyalizmin güncel formunun anlaşılmasındaki güçlüklerle uğraşabilmek için bugün emperyalist öznenin ulus-devlet imparatorluğu olmayıp, iktidarını çeşitli devletler içerisinde bir arada kullanma kapasitesini haiz kolektif bir fail olduğunu, artık din ve yazı değil demokrasi ve insan hakları ihraç ettiğini idrak etmek gerekmektedir. Kapitalizm, küresel ölçekte bulunan kapitalist ulus devletlerin, uluslararası örgütlerin ve şirketlerin basit toplamına indirgenemez. Bu sebeple çalışma günümüzün kanlı ilişkilerini anlayabilmek için Althusserci devlet kuramını ve birinci kuşak düzenleme ekolü başta olmak üzere uluslararası ekonomi politığe Marksist yaklaşımları bir arada kullanarak bir seri hipotezi okurun ilgisine sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Emperyalizm, Devlet kuramı, Devletin Uluslararasılaşması, Sermayenin Uluslararasılaşması, Azgelişmişlik

ABSTRACT

The globalisation of capitalism has been at the center of the debates in the discipline of radical international political economy for at least 35 years. Today's imperialism has many things in common with the classical imperialism that is perfectly theorised by classical theorists of imperialism. However there are important differences. Some authors have conceptualized these important differences under the banner of term globalization. Yet this study argues main dynamics of imperialism is still effective and the changes should be analyzed not as a break but as a transformation in the system of capitalist power relations. In order to deal with the difficulties in understanding the current form of imperialism, it is necessary to realize that the imperialist subject today is not a nation-state empire, but a collective agent with the capacity to use its power within various states at the same time, and that it no longer exports religion and writing, but democracy and human rights. Capitalism cannot simply be reduced to a sum of capitalist nation states, international organizations and companies currently operating worldwide. For this reason the study shall proceed by employing Marxist theories of state (in Althusserian fasion) and international political economy (mainly works of the first generation of the Regulation School) all together in order to enhance our way of understanding current –and bloody- state of world affairs.

Key Words: Imperialism, State theory, internationalization of the state, internationalization of the capital, underdevelopment

¹ Okumakta olduğunuz yazı *Kolektif Emperyalizm: Mağribden Maşrka Dönüşümün Ekonomi Politığı* (İmge Yayınları, 2014) başlıklı derleme kitapta sunulan daha kapsamlı bir çalışmanın güncellenmiş iz düşümüne denk gelmektedir. (hakem incelemesinden geçmemiştir)

GİRİŞ

Sonuçla başlayalım ve bunu yaparken de iki ayrı nihai bulguyu bir arada verelim: Bir, bugünün emperyalizmi (1838-1945 arasında geliştiği haliyle) klasik dönemin emperyalizminin krizine bir yanıt olarak kolektif bir içerik edinmiştir. İki, kolektif formu içerisinde emperyalizm yapısal bir kriz içerisinde.

Bir: Birazdan krizini ele alacak olduğumuz kolektif emperyalizm, klasik emperyalizmin iki ayrı dünya savaşı ile sonuçlanan krizine bir cevap olarak doğmuştur. 20. Yüzyılın başından bu yana sermaye birikiminin dinamikleri ve bununla beraber kapitalist toplumsal çıkarların temsilini gerçekleştiren yapılar –direnişin kendisiyle birlikte- dönüşmüştür. Amerikan hegemonyasına denk gelen 1945 sonrası dönemde, ulus devletler yalnızca kendileri içerisinde –diğer toplumsal gruplar karşısında- ağırlıklı olarak temsil edilen ulusal sermaye gruplarının çıkarlarını temin eden yapılar olarak tahayyül edilemeyecek duruma gelmişler, dünyanın farklı yerlerinde üretken yatırımlar peşinde koşan sermaye grupları da bir tek ulus devletin imkânlarıyla yetinmeyecek kadar yayılmışlar, içine nüfuz ettikleri toplumların ekonomi ve siyasetine dâhil olmuşlardır.

Kapitalist merkez ekonomilere küresel ölçekte gelir aktarımının esaslı yapıları olarak çok uluslu şirketlerin, operasyon yaptıkları çevresel/yarı-çevresel toplumsal formasyonların işleyişine temsil imkanları bularak dahil olması sonucunu doğuran süreçler, devletin uluslararasılaşması sonucunu doğurmuştur. Söz konusu öznesiz değişim süreci yapısal olduğundan tersinden de okunabilecektir: Çeşitli anlaşmalarla devletin kurumsal mimarisini dönemin uygun yapılarıyla donatmayan (devletin uluslararasılaşması sonucunu doğuracak reformlar yapmayan) ekonomiler kredi bulamayacağından, devletin uluslararasılaşması süreci sermayenin uluslararasılaşması süreciyle birlikte gerçekleşmiştir.

1945 sonrasında ortaya çıkan ve siyasal ifadesini Kuzey Amerika Serbest Ticaret Alanı (NAFTA) ya da Avrupa Birliği gibi (AB) çeşitli entegrasyon projelerinde bulan karmaşık toplumsal bütünlüklerin (eşitsiz ve bileşik gelişme ekseninde eklenmiş toplumsal formasyonların) sermaye birikiminin küresel merkezine değişmesi etkisi doğurduğu söylenemez ama. 1945 sonrasında küresel karların yeniden üretim döngüsüne girdiği irtibatlı merkezler olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Kanada, Avrupa bölgesi ve Japonya piyasa içi ve dışı yollardan “dışarıdan” değer aktarımına sahne olmayı sürdürmüşlerdir, en azından 2000’li yılların ilk on senesinin ortalarına kadar.

Yukarıda bahsi geçen ve esas olarak ABD ve Avrupa ekseninde oluşan iktisadi siyasi ve ideolojik bütünlüğün piyasa içi ve dışı yordamlarla gerçekleştirilen (ve her durumda ilgili alanın “dışarıdan” getirilen birikimlere dayalı olan) yeniden üretiminin bütünlük etkisine kolektif emperyalizm diyoruz (bkz. Özdemir, 2014).

Kolektif formu içerisinde emperyalizmi oluşturan düzeneklerin sermaye ilişkisine içkin çelişkileri sürekli olarak erteleme (toplumsal uzlaşmayı üretme, istikrarı sağlama) yordamı, tek kutupluluk ekseninde kendisini direten küreselleşme sürecidir. Bu kapsamda kolektif emperyalizmi, emperyalist devletlerce piyasa içi ve dışı yordamlarla biçimlendirilen ve desteklenen sermaye gruplarının taleplerinin dünya sathında çeşitli kurum ve düzenek dolayısıyla koordine edilen siyasal iktidar(lar)a tahvil edilmesi (aktarılması) sonucu ortaya çıkan etki olarak anlamak da mümkündür.

Kolektif emperyalist faaliyet ağırlıklı olarak Avrupa ve Amerika coğrafyasında yoğunlaşmış bir bloğun/odağın (uyumu, Davos, Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Kuzey Atlantik Antlaşması (NATO), AB, NAFTA, Birleşmiş Milletler (BM), münferit ulus devletler ve sair siyasi düzeneğin imkânlarıyla sağlanan) kolektif eylemlerinde vücut bulur.

Anılan bloğun *iç çelişkilerden azade olduğu söylenemese de* başta devletler olmak üzere ona vücut veren siyasi düzenekler içerisinde değişen temsil ilişkilerine (ve devlet ve örgüt biçimdeki dönüşümlere) dayalı olarak ortak şiddet tatbik edebilme yeteneğinin olduğu söylenebilir. Söz konusu oluşumu “kolektif emperyalist” olarak adlandırma imkânı da bu kapasiteye dayanmaktadır. Aynı kapasite (faillik durumu)

Kolektif Emperyalizm’i, mevcut kapitalizmin öznesiz düzenleme kipliğinin bir kısmını ifade eden neo-liberalizmden net bir şekilde ayırmaktadır. Yeri gelmişken kolektif emperyalist blok için, geçen beş sene zarfında, söz konusu “ortak şiddet tatbik edebilme yeteneğinin” gittikçe artan arttıkça da taşınması zorlaşan bedellerle sürdürülebildiğini de ekleyelim.

Kolektif Emperyalizm, emperyalizmin güncel formudur.² Kavram, günümüzde klasik emperyalizm kuramları tarafından düşünüledeki somuta taşınmayacak kadar dönüşmüş olan emperyalist etkinliği yeniden anlamlandırmak ve onun güncel ifadelerini tanımlayıp açıklayabilmek maksadıyla önerilmiştir.³

İki: Kolektif emperyalizm kriz içerisindedir, bir başka deyişle, bugün, küreselleşme süreci olarak adlandırılan pratikler, işleyişleriyle, merkez kapitalist ülkelere (kolektif emperyalist bloğa) dünyanın geri kalanından düzenli olarak değer aktarma işlevlerini *arttırarak* sürdürme kapasitelerini yitirmişlerdir. Bununla bağlantılı olarak, bugün, sermaye birikiminin küresel merkezinin değişmesi, Avrupa ve Amerika olarak adlandırılan alanın dışına çıkması söz konusudur.

Kolektif emperyalizmin krizi yapısaldır, sistemin elindeki araçlarla aşılamaz. Kolektif emperyalist ülkelerdeki toplumsal uzlaşmaların varlığı, “eşitsiz gelişmeye”, “sömürüye”, “rekabet üstünlüğüne” ve tabii son tahlilde “ABD silahlarına” dayanır. Bu haliyle söz konusu uzlaşmaları ifade eden modeller (Avrupa toplum modeli gibi) gerçek anlamıyla küreye yayılamaz, küreselleşemez ancak küre-yerelleşebilir toplumsal olgulardır.

“Küre-yerelleşmenin” “küresel” kısmı, New York ve Brüksel’in egemenliklerini küreselleştirerek (finansallaşma, fikri mülkiyet hakları, emperyalist rantlara el koyma ve sair usullerle) “dışarıya” dayatacakları yatırım planlarının ürünüdür. “Yerel” kısmı da egemenliklerini yitirmiş ulus devletlerin (mikro milliyetçilik vs. sebeplerle) parçalanarak uygun boyutlara indirildikten (ve kendi kendilerini finanse edemez hale geldikten) sonraki hiper-bağımlı hallerinin uygun ismidir. “Sağlıklı” (tek kutuplu) işleyen bir küreselleşme süreci devam edebilseydi, söz konusu “yerelliklerin” ne üretip üretmeyeceği, neye inanıp neye inanmayacağı, nasıl yönetilip nasıl yönetilmeyeceği, New York ve/veya Brüksel tarafından belirlenecekti. Ama olmadı.

Anlaşılabileceği gibi bahsi geçen bu “uzlaşma” modelleri, Avrupa-dışı dünyadan sürekli olarak değer aktarımına (söz konusu aktarımı gerçekleştirebilmek için geliştirilen siyasi, iktisadi ve ideolojik dolaylımlar setine yani kolektif emperyalist faaliyete) dayanıyordu. Kolektif emperyalist toplumlar içinde ve arasında mevcut olup da tehlikeye giren “uzlaş”, var olmak (“demokratik” yordamlarla yeniden üretebilmek) için dışarıdan kesintisiz ve akıl almaz miktarda değer aktarımı gerektiriyordu. Hindistan’ın ve Çin’in sadece yüzde

² Kolektif Emperyalizm terimi ile ulaşılmaya çalışılan teorik maksadı güden akraba terimler mevcuttur. Bunların en başında neo-liberalizm kavramı bulunmaktadır. Ancak [kolektif] emperyalist etkinliğin aktüel neticelerinden küçük bir kısmını açıklamak için istihdam edilen neo-liberalizm terimi, Kolektif Emperyalizm teriminin eş anlamlısı değildir. Neo-liberalizm en geniş anlamıyla piyasaların üretimin koordinasyonunda yegâne unsur olarak belirlediği ve piyasa menfaatinin toplumsal menfaatin önüne geçtiği bir hale, duruma; dolayısıyla öznesiz bir piyasalaşma/metalaşma sürecine gönderme yapar. Neo-liberal politika uygulamalarını talep edenler ya da durdukları yerde “keşfedenler” olacaktır ancak bütün bu münferit talep ve keşifler yapısal bir dönüşümün etkisine bağlı olma nedeniyle bir fail teşkil edemeyecek kadar dağınıktır. Neo-liberalizm terimi aynı anda benzer sınıf etkileri üreten bir seri politikanın ortak adı olduğu da su götürmez. Ancak ikinci anlamıyla ele alındığında dahi neo-liberalizm terimi emperyalist etkinliğin (klasik emperyalizm çağına göre bir hayli muğlaklaşmış olsa bile) failine, tikel sermayelerin devlet iktidarını kullanabilme kapasitesine, piyasa dışı şiddetin amaç yönelimli tatbikine gönderme yaptığı söylenemez. Oysaki emperyalizm dediğimiz şey devlet iktidarının istihdamı ile elde edilen sonuçları da içerir. Daha da ötesine gidebilir, devlet biçiminin içerdiği şiddet dahi emperyalizmin kapsamına sokulabilir.

³ Terim Marksist kurama aittir. Ancak terim okumakta olduğunuz çalışma kapsamında adı geçen kuram içinden yazıp da bu terimi kullanan diğer araştırmacıların kullandığından farklı, özgün bir anlamı haizdir (Yazıda kullanıldığı haliyle kolektif emperyalizm kavramının teferruatlı tartışması için bkz. *Kolektif Emperyalizm: Mağribden Maşrıka Dönüşümün Ekonomi Politikası*, İmge Yayınları, 2014). Bir devletin birden ziyade sermayenin faaliyetine ve münferid sermaye gruplarının da birden ziyade devletin operasyon sahasına gereksinim duyması fikri Panitch ve Gindin (2004, 2005a, 2005b), devlet kuramı hakkındaki yorumlar Althusser’e (2003), Jessop’a (1990), az gelişmekte olan devletlerin uluslararası işbölümü içerisindeki yerleri Lipietz’e (1987) ve Aglietta’ya (1983), şirket formu, rekabet, toplumsal sermaye gibi meseleler ise (asıl sahibi olan Marx’tan gayri) Milios ve Sotiropoulos’a (2009), bütün bu adı geçen yazarların kuramsal yaklaşımlarının özgün eklenmesi ve arada geliştirilen bir seri düşünce de *Beytepe Ekonomi Politik Çevresi* olarak ortak etkileşimimize ve başka şeylere (yazarlara, olaylara, hocalara vs.) bağlanabilir. Atladığım hususlar olacaktır, affedilsin. Nihayetinde burada kullanılan söylemin mucidi, sahibi, kiracısı vs. değil basit bir taşıyıcısıyım.

yirmisi Avrupa standartlarında yaşasaydı dünyanın doğal kaynaklarına ne olurdu, bir düşünün. Bu öneri yayılmazdı, yayılsa (medeni ülkelerin) “dışarı” dediğimiz şey (Avrupalı ya da Avrupa kökenli olmayan insanlar) dünyanın doğal kaynaklarını bitirirdi. Bu nedenle, söz konusu uzlaşımın temelde emperyalist kazançlara dayalı olması ve bunun da sürdürülemez duruma gelmesi nedeniyle kolektif emperyalizmin krizi yapısaldır.

Günümüz emperyalizmini ve krizini anlamlandırmak ve açıklamak amacıyla yürütülen soruşturmanın aynı anda iki kulvarda/şeritte birden ilerlemeleri gerekmektedir. Bunlardan ilki sermaye birikiminin dinamikleri üzerine yapılan/yürütülen araştırmaların kulvarıdır. Bu ilk kulvar, kendi dönemlerinde (Yirminci Yüzyılın ilk yirmi senesi) geçerli olan dinamikleri kurama aktarabilme başarısını gösteren ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmelerle yüzleşebilecek potansiyellerden mahrum kalmış olan klasik emperyalizm kuramlarının koştuğu kulvardır. İkinci kulvar devlet kuramının/teorisinin ilerlediği parkura aittir. Günümüz emperyalizminin ve krizinin anlaşılmasında bu ikinci kulvarın sunduğu katkının önemi esastır. Bir başka deyişle emperyalist etkinliğin bir ya da birden ziyade devletin (çoğu kez koalisyonlar biçiminde örgütlenen) iktidarına dönüşen sınıf talepleriyle bağlantısını kurabilmek için devlet kuramının sunduğu imkânların değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu iki kulvar araştırıldığında okumakta olduğunuz yazının sonucu yerine geçebilecek bir “tarihsel toplumlar için kısıtlar ve imkanlar” bölümü oluşturmak mümkün olabilecektir. Ancak bu son bölüm, bölümün kendisi bir başka makale konusu oluşturduğu için hakkıyla oluşturulamayacak, kısa bir girişle iktifa edilecektir.

1. SERMAYE BİRİKİMİNİN DİNAMİKLERİ ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALARIN KULVARI

Bu başlık altında kapitalist toplumlarda sermaye birikim sürecinde etkin olan husus ve kavramlar, “devletin uluslararasılaşması” dediğimiz olguyu yorumlamamızı kolaylaştırmak amacıyla seçici olarak incelenecektir. Bu inceleme pre-kapitalist toplumsal ilişkilerin özgül bir şekilde iktidarı biçimlediği toplumlarda bulunmayan şeyi anlamak, dolayısıyla stratejik hammadde satıcılarında iktidar ilişkilerinde hesaba doğrudan katılmayan unsurları tespit etmek açısından da önemlidir. Anılan maksada ulaşmak için öncelikle sermayenin toplumsal/sosyal boyutu vurgulanacak, ardından kısaca sermayenin para formunu gündeme getiren koşullar irdelenecektir. Bu iki husus tetkik edildikten sonradır ki asıl amacımız olan “sermayenin genişletilmiş yeniden üretim sürecinde, sermaye grupları için beliren (ulusal ya da uluslararası) akış kanallarını (yapısal koşullar tarafından belirlenen hareket imkânlarını)” ve emperyalizm dönemselleştirilmesi olgusunu (kolektif emperyalizme geçişi) inceleyebileceğiz.

1.1. Toplumsal Sermaye

Önce sosyal sermaye kavramını inceleyelim. Marx kolektif sermayenin bireysel sermayelerin basit toplamı olmadığını vurgulamaktaydı. Ona göre kapitalist sistemi oluşturan ilişkilerin zorlayıcılığından/nesnelliklerinden sadır düzenlilikler kapitalist ekonomi ve toplumu bütün olarak etkilemekteydi. Bu etki sistemin tikel unsurlarının cevap vermek durumunda kaldığı müdahaleler biçiminde kendisini açığa vuruyordu. Sistemi oluşturan düzenli ilişkilerin ve bunlardan mütevellid etkilerin görünmezliğinde, toplumsal ilişkilerin taşıyıcıları, kendi iradeleriyle seçimler yapan öznel gibi algılanmaktaydı. Ekonomiyi bireysel kapitalistlerin faaliyetine indirgeyen kuramlar düzenli ilişkilerden kaynaklanan etkilerin anlaşılması için gerekli teorik üretim araçlarını barındırmadıklarından, anılan algının Burjuva söylemlerinin kullanıldığı her yerde açığa çıkacağı söylenebilir.

Diğer yandan Marx’a göre, kapitalist üretim ilişkilerinden kaynaklanan zorunluluklar (ya da bu ilişkilerin sınırladığı hareket alanı içerisinde yapılan “keşifler”), kendilerini bireysel sermayelerin harici hareketinde açığa vurmaktaydı. “... kapitalist üretimin gelişmesi, belli bir sanayi koluna yatırılan sermayenin sürekli bir şekilde artmasını zorunlu kılar ve rekabet, kapitalist üretimin özünde yatan yasaları, dışarıdan

gelme zorlayıcı yasalar olarak *tek tek her kapitaliste kabul ettirme durumunda bırakır*” [italikler yazara ait] (Marx, 1986:609).

Üretici birimlerin karşılıklı ilişkilerini biçimlendiren, onları bir ve aynı nesnel ilişkiler seti karşısında irtibata geçiren kavram “toplumsal/sosyal sermaye”dir. Kapitalist ekonomiyi biçimleyen nedensel ilişkiler, *girişimciler toplamını sosyal sermaye haline getirir* ya da tersi: *Üreticiler ancak böyle bir yapı içerisinde kapitalist adını alabilirler*. Bir başka deyişle bu ilişkiler, bireysel sermayeleri kendi üzerlerinde biçimleyici etki üreten bir iktisadi sistem içerisinde konumlandırır. Sermaye ancak bu şekilde somut tarihsel bir ilişki olarak sömürü ve tahakkümü üretir; üretim noktasıyla buluşur. Öyleyse bir bütün olarak kapitalist ekonomi düzeyinde sermaye kavramı sosyal sermayedir. Bu kapsamda bireysel kapitalist girişimci değil, sermaye ilişkisinin taşıyıcısı haline gelir. Sosyal sermaye eksikliği stratejik hammadde satıcısı toplumsal formasyonlarda mevcut büyük işletmelerin bu ülkelerin kapitalistleşmesinin göstergesi olarak okunmasını imkânsız hale getirir.

Bireysel sermayeler kendi üzerlerinde biçimleyici etki üreten, siyasi-iktisadi ayırımına dayanan kapitalist toplumsal ilişkiler içerisinde konumlanmadıklarında ya tüccar sermayesi gibi pre-kapitalist değerlendirme biçimleri içinde var olurlar ya da bankalar ve büyük devlet fonları gibi kredi kuruluşları üzerinden –ezici çoğunluğu- uluslararası boyut taşıyan hukuki işlemler dolayısıyla kapitalist üretim ilişkileri alanına girerler. Böylelikle, kamu iktidarının kullanılması suretiyle, ilgili toplumun kolektif varlıkları üzerinden (vergiler ya da doğal tekellerden kaynaklanan gelirlerden) edinilen, iflas müeyyidesine tabi olmayan ve özel mülkiyete tahvil edilen servet, devlet fonları ve benzeri kurumlar aracılığıyla, kapitalist üretim ilişkilerinin hâkim olduğu ilişkiler dünyasına sokulur. Söz konusu servet kapitalist dünyanın kurallarına bağlı olmadan edinilmiştir ama içine girdiği toplumsal ilişkiler nedeniyle bu dünyanın kurallarına tabi olarak hareket edecektir. Ancak onların kapitalist üretim ilişkileri alanına girmeleri, onları *tarnak içinde sermaye olmaktan, bir başka deyişle yeniden üretim süreçlerinde geçerli kapitalizm dışı normların etkisinden kurtarmaz*. Başka bir deyişle değer üretimi (ve buna el koyulması) sürecinin kendisi dolaşım alanında iz bırakacaktır. Söz konusu iz “mükemmelen kapitalist olmayan ancak kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretimi ekseninde biçimlenen bir dünyada” işleyen değer yasasını “ideal kapitalist dünyada” işleyen değer yasasından ayıracaktır: İkincisi emperyalizm olgusunun gizlenmesine, birincisi de okunmasına yarayacaktır. Bu yolla emperyalist rantların, fikri mülkiyet hakkına dayalı talanların, finanslaşma sürecinin emperyalist etkilerinin ve sair iktidar yordamlarının kapitalist üretim ilişkilerinin genişletilmiş yeniden üretimi üzerindeki etkisi kuramsal hesaplara aktarılabilir.

Siyasi ve iktisadi iktidarı birleştiren (ilgili toplumların kolektif varlıklarını bireysel piyasa işlemlerine tahvil eden) yönetici/kapitalist sınıf oluşumu gözlemlediğimiz ve ileride ele alacak olduğumuz Körfez bölgesinde olan budur. Körfez yönetici/kapitalist sınıf üyeleri, sadece doğal tekellerin sunduğu imkânları değil, “kendi girişim maliyet ve risklerini kamusallaştırma kapasitelerini” ve “hisse senetlerini tam anlamıyla metalaştırmadan (şirket hisselerini uluslararasılaştırmadan) faaliyet gösterebilme yeteneklerini” de oyuna sürmekte; kriz içerisindeki Batılı grupların nihayetinde küresel mali dolaşımın yapısını değiştiren bu eşitsiz oyuna (tarafların aynı kurallarla tabi olmadıkları maça) -2000’li yıllar öncesinde olduğu gibi- rıza göstermelerini beklemektedirler.

1.2. Rekabet

Sosyal sermayenin bir parçası olan işletmeleri kontrol edenleri toplumsal bir sınıf olarak bütünleştiren kurum rekabettir. Rekabet birinden ayrı kapitalist girişimcileri (bireysel sermayeleri) kendilerini bir sınıf olarak inşa etmeleri ve sosyal sermaye olarak işlev görmeleri için zorlar. Bireysel sermayeler yapısal karşılıklı bağımlılıkları dolayısıyla emek karşısında birleşik bir toplumsal güç haline gelirler. Rekabet bir yandan ilgili sektörler içerisinde oluşur ki bu ilgili toplumsal formasyon dahilinde piyasa değeri ve fiyatını oluşturan etkiler

üretir.⁴ Bu bağlamda bireysel sermayeler artı-değer edinimini belirli bir düzeyde tutmaya ve dahi bunu aşmaya zorlanırlar.

Rekabetin tebarüz ettiği diğer düzlem kapitalist üretimin bütününe içerir. Bu düzlem, sermayenin bir sektörden diğerine ve bir ekonomik bölgeden ötekisine hareketliliğini sağlar. Söz konusu hareketlilik pre-kapitalist ilişkilerden kaynaklanan ve yukarıda belirtildiği gibi kapitalist üretim ilişkilerine dâhil olabilmek için uluslararasılaşma zorunluluğu ile karşı karşıya kalan serveti de kapsar. Rekabet sermayenin kendisiyle ilişkisidir. Bu nedenle Hilferding’te ya da tekelci devlet kapitalizmi kuramında öngörüldüğünün aksine, bütünüyle ortadan kalkması düşünülemez.

Ortalamanın üzerinde kar oranına sahip girişimler (tekeller), bir hammadde kaynağı üzerindeki dışlayıcı hâkimiyet; pre-kapitalist toplumsal formasyonlarla kurulan siyasi/stratejik ilişkiler ya da emek verimliliğini sağlama becerisi gibi nedenlerle, her zaman gündemdedirler. Ancak bu tekelleri serbest rekabetin karşıtı olarak tanımlamak mümkün değildir. Aksine bu girişimler her durumda serbest rekabetin içinde şekillenirler. Üretkenliğe dayalı tekeller her zaman karşı girişimlerin baskısı altında olacaktır.

Doğal kaynaklar üzerindeki tasarruftan doğan ya da siyasi/stratejik ilişkilerden beslenen tekeller her durumda yere çakıldır. Birleşik bir enerji piyasasının oluşuyor olduğunu düşündüğümüzde bile rekabetin işlediğini savlayabiliriz (Bina, 2013). Doğal tekeller rakiplerinin teknolojik atılımlarına, alternatif üretebilme kapasitelerine ya da siyasal iktidarın kullanımından kaynaklanan müdahalelerine açıktırlar. Siyasal iktidarın kullanımından kaynaklanan müdahaleler, emperyalist rantlara yol açtıkları kadar, kapitalizmin pür hallerinin mevcut olmadığını her daim hatırlatırlar. Bu durum, değer yasasının, işlerken, ideolojik ve siyasi yanı ağır basan toplumsal ilişkilerin müdahalesine açık hale geldiğini ancak siyasi ve ideolojik yanı ağır basan toplumsal ilişkilerin de (dışarıdan) nasıl değer yasasından etkilendiklerini anlamak için fırsatlar sunar.

Sayılanlar da sermayenin yeniden üretimine bağlı olarak kapitalizmin yeniden üretimini –eşitsiz gelişmeye yol açacak şekilde- sağlarlar. Eğer tekelci ve rakipleri ayrı devletlere ait iktidarları kullanıyorlar ise bu durumda çekişme uluslararası bir mahiyete bürünür.

Kolektif Emperyalizm tek kutuplu bir dünyada az sürtünmeyle işliyorsa çekişmenin İkinci Dünya Savaşı öncesindeki biçimleri önemini yitirir. Ancak günümüzdeki gibi yapısal küresel kriz ortamlarında -ulus devlet imparatorlukları arasında olmasa da- bu sefer bloklar arasında silahlı rekabet (emperyalist rant paylaşım mücadelesi) söz konusu olabilecektir.

Özetlersek, her tekel –er ya da geç- ya karşısına alternatif kaynaklarla çıkan ya da kendisini ele geçirmek için başka yerlerden harekete geçirdiği (piyasa içi ya da dışı) kaynaklarla güçlenen bir rakip bulacaktır.

Tekrar edelim: Kapitalist rekabet yapısal bir süreçtir. Söz konusu yapı iktisadi yanı ağır basan toplumsal ilişkilerle sınırlanamaz. Rekabet bireysel sermayelerin bir arada var olmalarını ve sosyal sermayeyi teşekkül etmelerini sağlayan yasaların bütünlüğünü ifade eder. Kısacası tekel serbest rekabetin kavramsal karşıtını oluşturmaz.

1.3. Para Sermaye

Bu yazı kapsamında ele alınacak olan P-M-M1-P1 döngüsünü ve “hammadde üreticisi toplumlarda sermaye ilişkisinin sınırlılık ve imkânlarını” anlayabilmek için para sermayenin basitçe bir miktar paraya denk gelmediğini belirtmek gerekmektedir. Bu kapsamda, ilgili toplumsal formasyonlar içerisinde kamu kesimi ya da şirketlerin ellerinde önemli miktarlarda para bulursa bile, paranın kendiliğinden kapitalist üretim

⁴ Ancak rekabet dövizler arası farklılık başta olmak üzere çeşitli yapısal engellerin mevcudiyeti nedeniyle kendiliğinden uluslararası düzlemde ortak bir kar oranına evrilmez.

ilişkilerinin derinleşmesine ve sermayenin *emek üzerindeki gerçek tahakkümü*⁵ olarak betimleyebileceğimiz durumun gerçekleşmesine yol açamayacağını belirtelim.

Toplumsal sermaye bahsinde gördüğümüz gibi, paranın kapitalist yatırımın bir aracı (yani sermaye) işlevi görebilmesi için toplumsal yapıların bütünüünün onun böyle (bu maksatla) kullanılmasını mümkün kılması gerekir. Bir başka deyişle paranın sermaye işlevi görebilmesi için onun kapitalist piyasa koşullarında emeğe, hammaddeye, enerjiye ve makine alımına harcanabilmesi, para sermayenin meta sermayeye dönüşebilmesi ya da bu imkânların bulunduğu toplumsal formasyonlarla mali dolaşım üzerinden eklenilebilmesi esastır. Ancak bu dahi yetmez. Para sermayenin temsilcisinin çağdaş normlara uygun şekilde biçimlenmesi ek bir koşul olarak karşımıza çıkar. Bu son cümleden kasıt şirket formudur.

1.4. Şirket Formu

Büyük şirketler (şirket formu) sadece tüzel kişiliği haiz bir varlık olarak meta üretmekle kalmazlar, onlar meta üretici kapasitelerini (artı-değer temellük edebilme potansiyellerini) *piyasanın yaptırımlarına sunabilecek şekilde* örgütlenirler. Piyasa yaptırımlarına açık olabilme koşulu, şirketlerin yalnızca meta üreticisi olmayıp aynı zamanda hisse senedi ve buna bağlı olarak marka (ileride de üretim yapıp piyasada geçerli oranda ya da bunun üzerinde artı-değer temellük edebileceği yönünde bir kanaat hâsıl edebilme potansiyeli) satıcısı olmaları sonucunu doğurur. Görülebileceği gibi bir şirketin değeri onun biriktirdiği değer toplamına (ölü emeğe) değil, bir beklentiye (gelecekte de piyasa normlarına uygun üretim yapabilme beklentisine) dayanmakta olup, maddi olmayan unsurların ağırlığında biçimlenir. Şirketler iki türde kâğıt üretirler. Bunlardan ilki şirkete devredilen para sermayenin belgesi/kanıtı olmak işlevini gören -çoğu ülkede kıymetli evrak niteliğini haiz- kağıtlardır. İlk gruptaki kağıtlara (tahvillere, senetlere) mündemiç haklar vadesi geldiğinde (faiziyle birlikte) talep edilir. Bunlardan ikincisi ise hisse senedi biçimindeki para sermayedir. İkinci grup gelecekte de piyasa normlarına uygun üretim yapabilme beklentisine endekslidir. Girişimin piyasalar tarafından belirlenen başarısı ekseninde değer kazanır ya da kaybederler.

Tekrar edelim, bir şirket yalnızca mal satmaz. O ürettiği metanın ve bu iş için istihdam ettiği makine, enerji ve hammadde stokunun basit toplamı değildir; o bunlarla birlikte ve bunlardan daha önemli olarak bir üretim (sömürü) potansiyelinin de satıcısıdır. Şirketin değeri -bir ölçüde- ideolojik yanı ağır basan ilişkiler tarafından belirlenir. Şirketin dokunulmaz (maddi olmayan) varlığının (marka değerinin) diğer varlıkları yanında hesaba katılabilmesinin koşulu, hisselerinin borsalarda işlem görmesidir. Devam edelim: Borsalarda işlem görme koşulu bu işlemlerin uluslararası sermayeye açık olması koşuluyla tamamlanır. Eğer bir şirketin hisseleri, kendi iktisadi pozisyonlarını piyasaya değil de siyasete ve ideolojiye dayandıran sınırlı bir zümreye açığa, o şirket maddi olmayan unsurlarıyla uluslararası kapitalist sisteme dâhil olamaz -tabii bu alandaki açığı siyasal iktidarı kullanarak kamusal varlıkları bireysel mülkiyete tahvil edebilme kapasitesini kullanarak kapatabilir-

Bu son durumda para sermaye meta sermayeye dönüşse bile, paranın ve üretilen metanın mevcudiyeti ilgili yönetici/kapitalist sınıfların uluslararası iş bölümüne sermayenin tam temsilcileri olarak katılımını engeller. Onların mevcudiyeti uluslararası finans çevriminin fonlanmasından (para sahibinin bu çevrime

⁵ Emegın sermaye ilişkisine tam içerilmesi ya da bu ilişkinin kapsayıcılığına tabi hale gelmesi durumu (*reel subsumtion of labour*) onun sermaye karşısındaki dolaylı ya da biçimsel tabiiyetini (*indirect/formal subordination*) takip eden aşamadır. Endüstriyel devrim sonrasında emekçinin makinenin uzantısı haline gelmeye başlamasıyla gündeme gelen tam içerilme durumu, -sınıf mücadelesinin etkisiyle- bir süreç içerisinde yavaş yavaş aşırı çalışma saatlerine dayanan mutlak artı değer sömürüsü yerine emek verimliliğinin artırılmasına dayanan görelî artı-değer sömürüsünü gündeme gelmiştir. Yirminci yüzyılın başlangıcından bu yana tam içerilme durumu emegın işyerinde sermayenin buyruğu altında görelî artı-değer üretimine yöneltilmesi stratejisiyle karakterize edilmektedir. Ancak bu saptama aşırı düşük ücretlerle kadın ve çocuk emeği istihdamının (mutlak artı-değer ediniminin) küresel ölçekte bittiğini ya da Batı sınırları içerisinde gözlenemeyeceği iddiasını içermez. Gerçek tahakküm kapitalist üretim ilişkilerinin ilgili toplumlarda belirleyici olmanın ötesine geçerek derinlere nüfuz etmesini de gerektirdiğinden salt emek süreciyle ilgili bir terim değildir. Okumakta olduğunuz kitapta da gerçek tahakküm bu ikinci (geniş) anlamıyla kullanılmaktadır.

rantiye olarak katılmasından), mamul mallar ve ihaleler için piyasa yaratılmasından ve hammadde piyasasının şekillendirilmesinden öteye bir anlam ifade etmez.

Burada ortaya konulan tezin, yönetici (tırnak içinde kapitalist) grupların pre-kapitalist mülkiyet haklarının korunduğu ekonomilerin uluslararası işbölümüne katılmayacağı iddiasını barındırdığı düşünülmemelidir. Anlatılmak istenen zümre mülkiyetine dayalı kapitalist üretimin her durumda pre-kapitalist ilişkilerin mevcudiyetini koruyup yeniden üreteceği, ilgili siyasi formasyonların mevcudiyetinin de -uluslararası rekabet gücüne dayanmaksızın- siyasi ittifaklara bağlı olacaktır. Değerin üretim sürecinde kullanılan yöntemin “ızı” kalıcıdır. Bu tür ittifakların gücü sermaye gruplarından kaynaklanan taleplerin (sermayenin yeniden üretimi sürecinde doğan engellerin) gücü karşısında sürekli olarak sınırlanır. İki kutuplu bir dünyada daha kalıcı hale gelirler.

Gelinen noktada büyük şirketlere ait bir diğer özelliği vurgulamak gerekir: Meta ya da hizmet üretim işlevi gören sermaye ile bunların kredilendirilmesiyle uğraşan sermaye arasındaki ayrım. Ekonomi-politik yazınında üretken/işlevsel olarak adlandırılan sermayenin kredilendirme işlevini gören sermayeden esaslı olarak ayrı olduğuna ve farklı sınıfsal ittifaklara girebileceğine yönelik sağlam bir inanç bulunmaktadır.

Tekelci Devlet Kapitalizmi, *Monthly Review*, Bağımlılık Okulu ve benzer çevreler, üretken sermayenin rantçı (kredi veren) sermaye karşısında küçük üreticiler ve işçilerle birlikte davranabileceğini ima eden ya da açıkça ortaya koyan stratejilere teorik ev sahipliği yapan ekollerdir. Oysaki yukarıda sunulan çerçeve içerisinde bakıldığında, hisse senedi olarak, tahvile veya senede yatarak (dönüşerek) para (ödünç) veren (kredi sağlayan) kapitalistlerle, buradaki değeri üretim sürecine sokan kapitalist arasındaki ayrımın bir ve aynı değerlendirme sürecinin aşamalarını oluşturduğu kolaylıkla görülebilecektir.

Açıklayalım: Kredi veren kapitalistin elindeki kâğıtlar, taşıyıcılarının para sermaye üzerindeki mülkiyetini korumaya devam etmektedirler. Üretken sermayenin temsilcisi olan kapitalistler parayı sermaye olarak kullanma hakkını edinseler de onun mülkiyetini edinemezler. Kredi veren kapitalistin elindeki kâğıt bir senet ya da tahvil ise zamanı geldiğinde –üretken kapitalistin girişiminden ve bunun başarısından bağımsız olarak- alacağını isteyecektir. Diğer yandan, kredi veren kapitalist kendi menfaatini hisse senedi olarak korumuş ise şirketin muvaffakiyetine bağlı olarak bir kazanç elde edecektir. Bu durumda kredi veren kapitalist yasal malik, krediyi kullanan kapitalistler de yöneticilere denk gelecektir.

Diğer yandan sermayenin uluslararasılaşması sürecinde krediyi kullanan ile veren arasındaki ilişki bir ve aynı ekonomi içerisindeki kredi veren-kullanan ilişkisinden farklı sonuçlar doğurabilir. Bu son durumda değerlendirme süreci açısından aynı sürecin parçalarını oluşturan kapitalistler kendi etkilerini taşıyan siyasal karar alma mekanizmaları içerisinde her durumda eşgüdümlü kararlar alınmasının garantisi olamayabilirler. Daha başka bir ifade ile aynı blok içerisinde bulunan kapitalistlerin (örneğin Atlantik ittifakı) siyasal karar alma mekanizmaları içerisinde eşgüdümlü kararlar üretme kapasiteleri yüksek olabilecek iken, farklı bloklar içerisinde bulunan kredi veren-kullanan ilişkileri (ABD’li kapitalistler ile Çinli ortakları arasındaki ilişkiler) kesintilerle sürmek durumunda kalabileceklerdir. İki kutuplu bir dünyada söz konusu uyumsuzlukların, etkilerinin her zaman doğrudan kredi alan ve verenler üzerinden okunamayacağı, ciddi sonuçlar doğurmaları da beklenebilecektir.

1.5. Yeniden Üretim

Sermayenin genişletilmiş yeniden üretim sürecinde sermaye grupları için beliren akış kanallarını (yapısal koşullar tarafından belirlenen hareket imkânlarını) üç ayrı başlık altına toplamak mümkündür. Böyle bir inceleme bize devlet içerisinde temsil edilen tekil kapitalistlerin güncel taleplerini, aynı kişilerin sınıfsal konumlarıyla bağlantılandırabilme imkânları sunar.

Buna göre sermaye:

a-gelecekte üretilecek artı-değere yönelerek (üretken sermaye formunda);

b-geçmişte üretilmiş bulunan artı-değere yönelerek (genellikle küresel ölçekli özelleştirme furyaları esnasında edinilen birikimle);

c-daha önceden alım-satıma konu olmamış, dolayısı ile metalaşmamış varlıkların bulunduğu alana girerek genişler.

Bu genişleme devlet iktidarının kullanımını -dolayısıyla talep sahiplerinin devlet içerisindeki temsillerinin artırılmasını ve devlet biçiminin devlete yöneltilen taleplerle bağlantı içerisinde sürekli yeniden belirlenmesini gerektirir. Bu nedenle genişlemenin unsurlarını dikkatle analiz etmek gerekmektedir.

İlk unsur (a şıkkı), genişleme, duraklama, kriz ve yeniden genişleme döngüsünden müteşekkil çevrimlerle birlikte dönüşen üretim etkinliğine ve sermayenin bu etkinliğe bağlı dolaşımına tekabül eder. Sermaye bir önceki kriz evresinden (kimilerine göre merkezileşerek ve yoğunlaşarak, kimilerine göre devlet iktidarının kullanılmasıyla sınırlı olmayan yeni düzenlemelerin sunduğu imkânlarla yeniden biçimlenerek) çıktığında yeni bir genişleme evresine girer.

Sermaye ilişkisine bir *telos* (önbelirlenmiş maksat) atfetmeyeceksek, bunun her zaman böyle olmak durumunda olmayacağını –ancak bugüne kadar hep böyle olduğunu- da belirtmeliyiz. Bu uyarıya ek olarak sermayeyi bir özne olarak düşünmemek gerekliliğini sunalım. Sermaye kendi etkisine dayalı olarak tahayyül edebileceğimiz öznesiz bir sürece, bir başka deyişle, birbirinden bağımsız sayısız üretici etkinliğin gündeme getirdiği taleplerin toplam (sınıfsal/toplumsal) etkisine denk gelir. Bir sonraki alt-bölümde bu taleplerin devlet denilen yapılaşmış ve biçim-belirlenimli ilişkiler alanı içerisinde sürekli temsilinin sermaye ilişkisinin kurucu unsurlarından olduğunu (devlet ve sivil toplumun hiçbir zaman birbirinden bütünüyle ayrı düşünülmemeyeceğini ancak bu ikisinin hukuksal biçimler aracılığıyla analitik olarak ayrı kalmasının kapitalist toplumsal formasyonların temel özelliği olduğunu) göreceğiz.

Sermayenin genişlediği dönemlerde, bu genişlemenin belli başlı sektörlerde elde edilen yüksek karlara dayandığını saptayabilmekteyiz. Yine, bir seri (finansal, siyasi, hukuki ve bilimsel-teknolojik) dönüşüme bağlı olarak, bu karların belirli merkezlerde para sermaye formunda yoğunlaştığını, -geçen yüzyılın başı gibi erken bir tarihte bile- para sermayenin kontrolünün üretken sermayenin kontrolüyle neticelendiğini biliyoruz.

Sermayenin genişletilmiş yeniden üretimini P-M-M1-P1 (P=para sermaye, M=meta sermaye, M1=emek sürecine girerek yeni bir biçim kazanmış meta sermaye, P1= satış yoluyla üretimi esnasında kullanılan emek gücünün verili bir toplumsal düzeye eşit olduğu ispatlanmış olan M1'in yeniden para formuna –ve çoğu kez ilk durumdan daha fazla bir değeri temsil ederek- bürünen halı) olarak şematize edebiliriz. Buna göre, para formundaki sermaye P-M evresinde “iş gücü”, “enerji”, “eskime” (her bir ürüne makine stokundan eskime yoluyla geçen değer) ve “hammadde”ye dönüşecek (böylelikle “M” (meta) formunu edinecek); sonra M-M1 evresinde üretimin diğer unsurlarını bir araya getiren emek gücünün katkısıyla (ve bu gücün ürettiği değerini verdiği imkânla) yeni bir biçim edinecek (M1'e dönüşecek); M1-P1 evresinde ise satılarak ilk formuna (para formuna) geri dönecektir. Tek tek bireysel kapitalistler (işletme sahipleri) M-M1 evresinde işçinin ürettiği değerini işçinin elinde kalan kısmının (ücretin), işçinin elinden alınan kısım (artı-değer) karşısındaki oranını düşürebildiği ölçüde rakipleri karşısında avantajlı hale gelirler.⁶ Genel olarak sermaye de bu süreçte birikir. Bu nedenle ücretin artı-değer karşısındaki oranını düşüren işlemler⁷ rekabete dayalı öznesiz bir sürecin parçasını oluştururlar.

⁶ Bu noktada değerle fiyatın aynı şey olmadığını, işçinin artı-emeğini içeren mamul malın (M1) her durumda içerdiği değeri temsil eden bir fiyatla satılmayacağını, ancak küresel düzlemde üretilmiş toplam artı-değerle toplam fiyatlar arasında bir eşitlik kurulabileceğini belirtelim.

⁷ Bu işlemleri iki başlık altında toplayabiliriz. Bunlardan ilki verili iç örgütlenme ve teknolojiyi değiştirmeksizin çalışma saatlerinin uzatılması stratejisini içerir (mutlak artı-değer). Diğer strateji ise, çalışma saatleri sabitken (çoğu kez teknolojik gelişmeler ekseninde) üretkenlik ve verimlilik düzeyinin artırılmasına (nispi artı-değer) odaklanır. Her iki başlık da salt iktisadi ilişkilere dayalı olarak anlaşılabilir. Bireysel ve kolektif iş mevzuatı, polislin salâhiyetini belirleyen hükümler, örgütlenme ve fikir özgürlükleri gibi bir seri siyasi ve ideolojik unsur daha en başından iktisadi ilişkiler alanını biçimler. Bir başka deyişle devlet iktidarı daha en başından inşai (yapıcı) bir unsur olarak işin içerisinde.

Yukarıda verilen b ve c şıkları ise genişletilmiş yeniden üretimin klasik yolunun (a şikkının) aksadığı noktalarda öne çıkar. Gelecekte üretilecek artı değer arayışının azaldığı (durumlarda) geçmişte üretilmiş artı değer paylaşılması ya da metalaşmayla sonuçlanacak arayışlar artar. Söz konusu iki şık, genişletilmiş yeniden üretim sürecinde politik ve ideolojik alanların müdahale imkanlarını artıran, emperyalist rantların öne çıktığı süreçlere birinci şıkka (a şikkına kıyasla) daha bağlıdır. Bu duruma az ileride döneceğiz.

1.6. Emperyalizmin Dönemleri (Kolektif Emperyalizme Geçiş)

Emperyalizmin klasik döneminde (kabaca 1870-1945 arası dönem) merkez-çevre ilişkileri, merkez ülkelerde başlayan sermaye dolaşımının uzantısı olarak, tek bir sürecin çeşitli aşamaları ekseninde şekillenir (Lipietz, 1987). Buna göre para sermaye (P) merkez kapitalist ülkelerde değerlenmeye başlar, bir başka deyişle para sermayenin gelecekte (M-M1 evresinde) üretilecek artı-değeri temellük edebilmek için giriştiği serüvenin başlangıç yeri merkez ülkelerdir.

Para sermaye, hammadde, enerji, makine ve emeğe (P-M evresi) ya kendi ülkesinde ya da sömürge ülkede dönüşür. Kendi ülkesinde (ilgili ulus-devlet imparatorluğunun merkezinde) dönüştüğünde sömürge ülke çoğunlukla mamul malın satılarak artı-değeri realize edildiği yer haline gelir. Sermaye sömürge ülkelerde dönüştüğünde emeğe ("P-M" evresine sömürge ülkelerde girdiğinde), ilgili ülkenin emek potansiyellerini ve doğal kaynaklarını kullanır. Her iki durumda da çevrimini tamamlamış olan para sermaye (P1) yatırıma yeniden koşulduğunda, çevrimin başlangıç noktası ilgili merkez ülke uhdesinde bulunan (bu grubun hukukunun belirleyici olduğu) yatırım alanları olacaktır.

Klasik emperyalizm döneminde merkez-çevre ilişkileri neticesinde görünür hale gelen, kırsal ekonomilerin içine sarkan üretim kompleksleri ve sömürülen ülke nüfusunun belirli bir kesimine açık olan mamul mal pazarları gibi noktasal değişiklikler karşısında eski üretim biçimlerinin ağırlıkla devam etmesi olgusu, ortada süreçler arası ilişkilerden daha ziyade, az gelişmiş ülkelerdeki kapitalist yayılmanın, ilgili tarımsal ekonominin iç dinamiklerine göreli olarak dışsal bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır (Mandel, 2008). Bir başka deyişle emperyalizmin klasik döneminde, az gelişmiş ya da (az) gelişmeye yeni başlamış ülkelerin sınırları içerisinde, dinamikleri merkez ülkelerdeki sermaye dolaşımı sürecine dayalı, dışsal bir sürecin yerel uzantısı şeklinde örgütlenmiş bir kapitalizm söz konusudur (Lipietz, 1987).

Önce İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan üretim ve tüketim normlarının uluslararasılaşmasıyla başlayan, ardından 1960'ların sonunda yeni sanayileşen ülkelerin ortaya çıkmasıyla neticelenen iki uluslararasılaşma dalgası bu görüntüyü esaslı olarak değiştirmiştir. Bu dalgaların ürettiği etkiler düşünüldüğünde emperyalizmin güncel haline ayrı bir isim verilmesinin zorunluluğu ortaya çıkacaktır.

Bugün sermayenin değerlendirme sürecine tek bir başlangıç noktasından (merkezden) girdiğini söylemek mümkün değildir. Artık farklı bölgesel merkezlerden başlayarak değerlendirme süreçlerine giren farklı çevrimleri (ve farklı bölgesel blokları) hesaba katmak gerekmektedir (Robles, 1994). Aynı anda değerlendirme sürecine giren çoklu çevrimlerin varlığı, salt artan meta dolaşımını değil; eşitsiz değişim ve karşılıklı bağımlılığın güncel görünümünü de değiştirmektedir.

Çizilen tabloya birleşerek kolektif emperyalizmi oluşturan çok sayıdaki münferit kapitalist talebin, Sovyet Sisteminin çöküşü nedeniyle (az) gelişmekte olan ülkeler üzerinde artan/yoğunlaşan etkisini de eklemek gerekmektedir. Bir başka deyişle (az) gelişmekte olan ülkelerin Batı Kapitalizminden kaynaklanan taleplere direnebilme kapasitelerindeki önemli azalma bugünün dünyasını anlamak için temel unsurlardan birisidir.

Yakın geçmişte ağırlıklı olarak sanayi üretimi yapıp mamul mallar üreten ülkelerin gelişmişliği konusunda pek az kimsenin şüphesi bulunabilirdi. Bugün uluslararası işbölümünün yeni coğrafyasında ve/veya küresel meta zincirlerinin şaşırtıcı çeşitliliğinde, gelişmişliğin saptanmasında esas kriter/ölçüt, bir yerde mamul mal üretiminin yapıyor olması durumu değil, ürüne mündemiç değeri realize edildiği noktada hangi ülkenin bulunuyor olduğu hususudur. Değeri realize edildiği nokta aynı zamanda dünya sisteminde

kaç tane kutup olduğunun saptanmasında da belirleyici olacaktır. Uluslararası düzlemde yeni bağımlılık ilişkilerinin belirleyiciliğinde, türlü kaynak/zenginlik aktarma yöntemleri gündemdedir: *Ortada kolektif ve bu nedenle (klasik emperyalizme göre) yeni bir emperyalizm bulunmaktadır.*

Yeni –kolektif- haliyle emperyalizm, hegemon devlet başta olmak üzere bir seri devlet içerisinde *aynı anda* temsil edilen küresel (ölçekli operasyonlar yöneten) sermayenin yeniden üretimi için gerekli tüm hukuki, siyasi, ideolojik ve iktisadi düzenlemelerin ortak etkisine verilebilecek addır. Bu hususu, bir sonraki alt-bölümde devlet başlığı altında inceleyeceğiz. Şimdi genel olarak sermayenin genişlemesi sürecinin ikinci unsuruna geçelim.

Sermayenin genişlemesi sürecinin ikinci unsuru (yukarıda b şıkkı) üretken sermayenin (birinci unsurun/a şıkkının) sunduğu değerlenme ve genişleme imkânları zayıfladığında ortaya çıkar. Belirli durumlarda (özellikle kriz evresinde) yatırımlar gelecekte üretilecek olan değere (M-M1 evresi) yönlendirilemeyebilir. Aşırı üretim ya da düşük tüketim durumları bu tıkanmaya birer örnek teşkil ederler. Bu durumda para formunda bulunan sermaye -gelecekte üretilecek değeri hedeflemekten (üretkenlikten) vazgeçiş- geçmişte üretilmiş bulunan artı-değere yönelerek değerlendirme sürecini sürdürmek stratejisini benimser.

Geçmişte üretilmiş bulunan artı-değere yönelerek genişleyen (ve böylelikle üretkenlikten çıkan) sermayeye “finans kapital” diyebiliriz. Bir başka deyişle biz “finans kapital” terimini para formundaki sermayenin belirli bir kullanımı için tercih edeceğiz. Geçmişte üretilmiş olan değerlerin yeniden paylaşımı işlemi (finans kapital etkinliği) genellikle özelleştirme (*privatisation*) politikalarıyla somutlaşır. Özelleştirilen kamusal varlıklar ilgili topluma (mille, ülkeye) mal olduklarından daha azına satıldığında ya da -maliyet fiyatı ödendiğinde bile- tekel konumları nedeniyle sürekli gelirler sağladıklarında, sermaye gelecekte üretilecek artı değer için yatırım yapmaksızın yeni kaynaklara ulaşabilecektir. Dünya kapitalizmini düzenleyen IMF, WTO, WB gibi kuruluşların yatırım (*investment*) terimini “geçmişte üretilmiş bulunan artı-değere el koyma” anlamıyla kullanmaya başlamaları ve 1990’larda Sovyet Sisteminden kalanların yağmalandığı küresel çapta özelleştirme furyaları arasındaki paralellik en hafif ifadeyle ilgi çekicidir.

Sermayenin genişlemesi sürecinin üçüncü unsuru (yukarıda c şıkkı) sermayenin (özneye dönüşmüş haliyle sermayenin değil, bireysel kapitalistlerin) çoğu kez krizin getirdiği genişleme ve değerlendirme engelleri nedeniyle, önceden alım-satım konu olmamış, dolayısı ile metalaşmamış varlıkların bulunduğu alana girmeleriyle somutlaşır. Üçüncü unsurun (metalaş[tır]ma) ikinci unsurla (özelleştirmeyle) birlikte görünmesi mümkün olmakla birlikte, özelleştirme stratejisinin görece önemini yitirdiği dönemlerde daha yoğun talep görmesi beklenmelidir. Dünya ekonomisinin geldiği son durum özelleştirme stratejilerinin görece önemini yitirmeye başladığı bir dönem içinde bulunduğumuzu işaret etmektedir.

Daha önceden metalaşmamış olan varlıklar ağırlıklı olarak ilgili toplumun üyelerinin kolektif olarak sahip oldukları varlıklardır. Bu nedenle kolektif mülkiyet (ya da devlet mülkiyeti) altında bulunurlar. Bir ülkenin tatlı su kaynakları, petrol yatakları, ormanları ve benzeri refah kaynakları bu kolektif varlıklara örnek gösterilebilir. Bu varlıkların sermaye ilişkisinin kapsamına girebilmeleri için kolektif mülkiyetten özel –kapitalist- mülkiyete tahvil edilmeleri gerekir. Kolektif mülkiyetten özel mülkiyete geçiş ilgili toplumlarda mevcut devlet biçiminin durumuna göre farklı dinamiklere tabiidir. Stratejik hammadde satıcılarının Orta Doğu kısmında devletin pre-kapitalist üretim ilişkilerinin egemenliğinde biçimlendiğini, bu toplumlarda kolektif ya da devlet odaklı mülkiyetten bireysel mülkiyete geçmenin önünde çok ciddi engeller bulunduğunu ileride göreceğiz.

Anılan nedene binaen, -diğer iki unsurda olduğu gibi- metalaştırma (*commodification*) unsurunun tekil kapitalistlerin tek başına gerçekleştirebilecekleri bir işlem olarak görülmemesi gerekir. Metalaştırmaya yönelik işlemlerin yoğunlaştığı süreçler, devreye merkezi kapitalist ülkelerin, kapitalizmin küresel kuruluşlarının, merkez ülke kapitalizmine doğrudan bağlanmış yerel unsurların, dönemin ideolojisinin (üretimin neo-liberal

söyleminin) ve belli başka güçlerin girmesiyle somutlaşan öznesiz dönüşüm (*transformation*) dönemleridir. Pre-kapitalist üretim ilişkilerinin ve devlet formlarının belirleyici olduğu toplumlarda bu dönüşüm ya yetersiz ölçüdedir ya da yoktur. Bu bağlamda üçüncü durum, metalaşma süreçlerinin bir parçası olarak ilkel birikim alanlarını içermekte ve anılan ilkel birikimin gerçekleştirilebilmesi için söz konusu ülkelerde (metalaştırılacak kamusal varlıkların bulunduğu (az)gelişmekte olan ülkelerde) mutlaka devlet biçiminde dönüşümü gerektirmektedir.

Ülkeleri Batı Kapitalizminin gözünde haydut (*rouge*), rantiyeye, totaliter ve benzeri sıfatlarla donatan temel etmenin ilgili ülke yöneticilerinin adı geçen bu dönüşüm sürecine karşı tutumlarında aranabileceğini/bulunabileceğini belirtelim.

Gelinen noktada Kolektif Emperyalizm'i anlamlandırabilmek için iki hususun incelenmesi zorunluluğu doğmaktadır. Bunlardan ilki merkez ülkeler nezdinde temsil imkânı bulan münferit kapitalist çıkarların merkez kapitalist ülkelerin devlet iktidarına tahvil edilmiş sürecidir. İkincisi ise (az)gelişmekte olan ülkelerin kolektif varlıklarının metalaşması için devlet biçiminde gerekli olan dönüşümlerdir. Bu iki hususun incelenmesi devlet iktidarının sermaye birikiminin küreselleşmiş düzleminde edindiği özgün rolün tartışıldığı bir sonraki başlığın içeriğini oluşturmaktadır.

2. DEVLET KURAMININ İLERLEDİĞİ PARKUR

Giriş kısmında belirtildiği gibi uluslararasılaşma sürecinin, birisi sermaye ilişkisi diğeri de devlet olan iki nesnesi bulunmaktadır. Sermaye ilişkisinin uluslararasılaşması süreci üzerine zengin bir kaynakça bulunmaktadır (bkz. Özdemir, 2010; Özdemir, 2014). Yukarıda sermayenin uluslararasılaşması sürecinde amil/etken olan unsurlar verilmiştir.

Uluslararasılaşma sürecinin nesnesi olarak devlet aynı ilgiye mazhar olmamıştır ve bu bağlamda ele alınması, irdelenmesi, kavramsallaştırılması önemlidir. Devlet teriminin pek çok perspektif içerisinden edindiği pek çok anlamın yarattığı kargaşa ile uğraşabilmek için genel bir tanım yapmak gerekmektedir.⁸

Devlet nedir? Şu ana kadar ilerlediğimiz söylem içerisinden –her durumda birbirlerini desteklemeyen, hatta pek çok durumda çatışan- çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Bunlardan perspektifimizle ilişkili üçünü vermeyi tercih ediyoruz. İlki morfolojik bir tanımdır: Kapitalist toplumlarda devlet sermayenin yeniden üretimi temel ekseninde bir araya gelmiş ve işlevi çelişkilerden muaf olmayan yapısal biçimlerin, kurumların ve örgütlerin toplamıdır. İkinci tanım işlev üzerinden yapılabilir: Devlet, sermayenin değerlendirilmesinin koşullarını sağlama almak ya da sermayenin toplam karlılığını arttırmak; ardından, kurmaca/kurgusal bir meta olarak emek gücünün yeniden üretiminin koşullarını güvenceye almak ve aynı zamanda (üçüncü olarak), toplumsal bütünlüğü sağlamak işlevleriyle donatılmış örgütsel ve kurumsal düzenektir.

Devlet iktidarını merkeze alan başka bir tanım sunmak da mümkündür. Bu durumda, devlet kendisi içerisinde temsil bulan (ve günümüzde bir kısmı uluslararasılaşmış bulunan) çeşitli sınıfların güçlerinin kesiştiği noktada iktidarını kullanabilen yapılaşmış bir ilişkiler setidir denilebilir. Devlet iktidarı devletin bütünü tarafından kullanılmaz. Yapısal biçimler içerisine giren talepler bu biçimleri oluşturan örgütler içerisinde mevcut sınıfsal temsil oranları ile bağlantılı olarak değişip (içerik değiştirip), devlet iktidarına tahvil olurlar. Sisteme giren talepler yapısal bir belirlenime tabidirler. Bu nedenle devletin biçimi, kendisini oluşturan sınıflı toplumsal yapı üzerinde etki doğurur. Devlet denildiğinde, biçim belirlenimli (*form determined*) bir ilişkiler seti ile karşı karşıya bulunmakta olduğumuzu; devleti oluşturan aygıtların tümünün aynı düzeyde iktidar üretmediğini (bazı aygıtların kontrolünün diğerlerinin kontrolünden daha önemli olduğunu ve dolayısı ile iktidar stratejilerinin buna göre belirlendiğini); “toplumsal bütünlüğü koruma” göreviyle, “toplumsal

⁸ Burada kısaca ana hatları özetlenen yaklaşımın bütünsel bir dökümü ve savunusu için bkz. Özdemir (2008).

bütünlüğü parçalayan sermaye ilişkisinin yeniden üretilmesi” işlevleri arasındaki çelişkileri (çözemeyip) sürekli ertelemeye çalışan bir yapıyla karşı karşıya olduğumuzu saptayabiliriz.⁹

Ayrıcalıklı bir yapısal *biçim* olarak devlet, yalnızca düzenleyen değil, kendisi de düzenlenmeye muhtaç bir yapılar bütünlüğünün meydana getirdiği bir sistemdir. Devlet denilen ilişkiler sisteminin kendisine giren talepler karşılığında yapısal/stratejik seçiciliği vardır. Bir başka deyişle sisteme giren her talep aynı şekilde karşılanmaz. Bazı talepler hiç değişmeksizin devlet iktidarına tahvil edilir; ilgili devlet aygıtına girdiği gibi çıkar. Bazı talepler hiç giremezlerken bazı talepler içeri girmek için dönüşmek durumundadırlar. Tahakküm altında bulunan gruplar kendi taleplerini müteahhkim grubun dili (ideolojisi) ile uyumlu hale getirmek durumundadırlar. Örneğin emekçi sınıflar kendi kolektif taleplerini –gitgide artan ölçeklerde- [bireysel] haklar lisanı içerisinde yapmaya zorlanırlar. Diğer yandan, taleplerin sisteme girebilmeleri için bürünmeleri gereken lisan onların içeriğini de belirler. Sistemin içerisine girmeden önce –girebilmek için- belirli dönüşümlere uğramış talepler girdikten sonra da girdikleri devlet aygıtlarının içerisinde mevcut temsiller tarafından dönüştürülürler.

Neticede, devlet organik ve ön verili bir bütünlüğü haiz olmadığı gibi, her türlü sosyal talebe de aynı ölçüde açık değildir, yapısal seçiciliği vardır. Anılan bu seçicilik hem devlet içerisinde mevcut sınıfsal temsillerden, hem de devletin biçiminden kaynaklanmaktadır. Şu ana kadar ortaya konulanlardan açıktır ki, biçimin başlı başına hem yerel hem de küresel ölçeklerde sınıf dengeleri üzerinde etki doğurma kapasitesi bulunmaktadır.

Gelinen noktada yukarıda vaat edilen hususlardan ilkinin gerçekleştirmek imkânı doğmuştur. Hatırlanacağı gibi kolektif emperyalizmi anlamlandırabilmek için iki hususun incelenmesi zorunludur demiştik. Bunlardan ilki merkez ülkeler nezdinde temsil imkânı bulan münferit kapitalist çıkarların merkez kapitalist ülkelerin devlet iktidarına tahvil edilmiş sürecidir. Anılan sürecin incelenmesi ABD hegemonyası sürecinde uluslararasılaşan sermayenin menfaatinin münferit ulus-devletler içerisinde eşgüdümlü temsilini anlayabilmek, Batı Bloğu da denilebilecek alan içerisinde –uluslar üstü- bir devletin oluşumunu gerektirmeksizin (çelişkilerden azade olmasa da) nasıl ortak bir tavır oluştuğunu açıklayabilmek için önemlidir. Kolektif Emperyalizm’i anlamlandırabilmek için gerekli ikinci husus ise ((az)gelişmekte olan ülkelerin kolektif varlıklarının metalaşması için ((az)gelişmekte olan) devlet biçiminde gerekli olan dönüşümlerin tahlilidir. Ardından bir Kolektif Emperyalizm tanımı vermeye çalışacağız, sonuç yerine.

2.1. Kapitalist Ülkelerde Sınıf Taleplerinin Devlet İktidarına Tahvil Süreçleri Üzerine

2.1.1. Aktarıcı mekanizma

Öncelikle merkez ülke terimini kullanırken murad ettiğimizi belirtelim: Bu terimi kullanırken Dünya Sistemi Ekolünün çizdiği çerçevenin dışına çıkıyoruz. Merkez ülkeler pre-kapitalist üretim ilişkilerinin neredeyse tümünden tasfiye edildiği ülkelerdir. Anılan toplumsal formasyonlar içerisinde görece artı-değer üretimi mutlak artı-değer üretiminin yerini almış, dolayısıyla emeğin sermayeye gerçek tahakkümü gerçekleştirilmiştir. Hammadde üretimine ya da büyük kamusal projelere yönelmeyen doğrudan yabancı yatırımlar (ilgili ekonomiler arasında belirli malların üretim süreçlerinin tamamlayıcısı olmak anlamında) ithalat ve ihracat ilişkilerinin iç içe geçtiği ve ulusal üretimin uluslararası rekabet gücüne dayalı olduğu ortamlarda artarlar. Unutulmamalıdır ki sermayenin uluslararasılaşması ulusal sosyal sermayeler arası küresel rekabete dayanır. Bu nedenle dünya ticaretinin önemli bir bölümü ve dünyada mevcut doğrudan yabancı yatırımların önemli bir kısmı merkez ülkeler arasında tebarüz eden ekonomik ilişkiler tarafından gerçekleştirilir. Aynı damardan ilerlersek, bu ülkelerin ağırlıklı olarak temsil edildiği uluslararası örgütler de küresel bir siyasi iktidarı ya da tek bir süper gücün siyasi iradesini içermezler. Uluslararası örgütlerin özgün tarihsel biçimleri ilgili siyasal formasyonlar içerisinde temsil edilen sermaye gruplarının taleplerinin maddi

⁹ Bu ve takip eden paragraflarda aslında yazının bütününde tercih edilen devlet tanımı esas olarak Louis Althusser ve Bob Jessop’un düşüncelerine dayanmaktadır.

yoğunlaşmasına denk gelir diyebiliriz. Bunlara merkez ülke dememizin sebebi dünya piyasalarında realize edilen toplam değerler ağırlıklı olarak ilgili toplumlar içerisinde tüketilmesinden kaynaklanır. Merkez ülkeler bu bağlamda Rusya ya da Çin gibi pre-kapitalist üretim ilişkilerinin esaslı olarak tasfiye edildiği diğer büyük kapitalist toplumlardan ayrılırlar.

Merkez ülkeler (başta olmak üzere kaynak arayışındaki bütün ülkeler) nezdinde temsil imkânı bulan münferit kapitalist çıkarların devlet iktidarına tahvil edilmiş sürecinde farklı tikel sermaye gruplarından kaynaklanan talepler, yer yer bir araya gelerek yer yer de tek başına; yer yer hegemon devletin aygıtları içerisinde oluşan siyasal iktidarı desteklemek suretiyle belirleyerek, yer yer de farklı kapitalist devletlerin dış işleri politikalarını harmonize edecek (uyumlulaştırarak) keşifleri imkân dâhiline sokacak tedbirlerin alınmasını sağlayarak, siyasal iktidarı -devlet başta olmak üzere- yapısal biçimler dolayımı ile üreteceklerdir.

Devleti işleten mekanizmalar farklı devlet aygıtlarında temsilini bulan sayısız toplumsal talebin ve (taleplerin kabul edilmiş biçimi olarak) çeşitli devlet aygıtları tarafından üretilen çok sayıda kararın yoğunlaşarak benzer (sınıfsal) etkiler üretmesinde kilit rol oynar. Bu noktada farklı talepleri (tümleşik sınıf etkisi oluşturacak şekilde) birleştirerek işleyen devletin aktarıcı etkisini saptamak mümkündür. Burada aktarıcı etki, sınırsız sayıdaki fail tarafından üretilen ve birbirinden bağımsız olan talep ve kararların (öznesiz bir sürecin) bir öznenin doğrudan ve bilinçli müdahalesi olmaksızın benzer sınıfsal etkilere tahvil edilmesi sonucunu doğuran süreçlerin toplam ismine (uygun adına) denk gelmektedir. Bu etki sayesinde sisteme giren sınıf fraksiyonlarının “demokratik” talepleri devlet iktidarı biçimini alarak çıkar.¹⁰ Aktarıcı etki kavramı devleti kapitalist sınıfın basit bir aracı haline düşürmeksizin, onun kapitalist sistemin yeniden üretilmesindeki rolünü açıklamak açısından elzemdir.

2.1.2. Aktarılan taleplerin kaynağı

Taleplerin her durumda sermaye gruplarından kaynaklanması da gerekmemektedir. Farklı menşei olan farklı talepler, sermayenin talepleri ile yine bir seri kurum ve örgüt dolayımı ile uyumlu hale gelecektir. Uyumlu hale getirme sürecini belirleyen eylemler bazen doğrudan, bazen de ideolojik ortamın ürettiği keşifler dolayımıyla gündeme gelecektir. Muhatap devletler ve diğer sosyal yapılar (örneğin uluslararası örgütler) bu taleplere uygun cevapları verebilirlerse, taleplere muhatap olan toplumsal formasyonun yapısı dönüşecektir. Bu durumda uyum (*harmonisation*) için ek kuvvete ve örgütlü siyasal eyleme gerek kalmayacaktır.

2.1.3. Taleplerin muhatapları

İlgili talepler merkez ülkeler dışındaki kolektif zenginliklere (henüz bireysel mülkiyete tabi kılınmamış az gelişmekte olan ülke varlıklarına) yöneldiğinde bunların muhatapları da belli olur. Söz konusu muhataplar (az gelişmekte olan devletler) “uygun” cevapları veremezler ise, reddedilen münferit taleplerin yarattığı tepkiler birleşip, daha örgütlü taleplerin üretilmesine yol açabilecektir. Ülkelerin uluslararası kredilere olan bağımlılığını, Sovyet Sisteminin yokluğunu ve küresel ölçekte ülkelerin toplam dış borçlarının geldiği noktayı düşündüğümüzde uygun cevap vermeme “seçeneğini” petrol gibi doğal kaynakların satışı ile dünya pazarına bağlanan ülkeler içerisindeki bir azınlık dışında kimsenin kullanamayacağı da açıktır. Anılan bu ikinci durumda, Lenin (2001) döneminde varit emperyalizmin aksine, artık bir tek devletin içerisinde diğer rakip devletlerin sermayelerine karşı örgütlenmiş durumda bulunmayan sermaye grupları, ilişki içerisinde buldukları bir seri devlet (ve dahi uluslararası örgüt) dolayımıyla, muhatap devletin sorun çıkarıcı aygıtlarında temsil edilen menfaate ve bu temsili imkân dâhiline sokan biçime karşı talepler üreteceklerdir.

¹⁰ Bu konuda iki örnek verilebilir: Körfez petrolleri üzerinde denetim kuran bir kartel olarak ARAMCO’da hissesi bulunan ABD petrol şirketlerinden biri konumundaki Standart Petrol tarafından 1943 yılında gönderilen bir rapor ABD hükümeti tarafından Suudi hükümetine yapılacak doğrudan yardımın bu ülke elinde bulunan petrol rezervlerinin Amerikalıların denetimine alınmasındaki önemini vurgulamaktaydı. Bu doğrudan sınıf talebinin 1945 senesinde Amerikan Dışişleri Bakanlığının Truman’a gönderdiği bir uyarıyla tümüyle benimsendiğini görmekteyiz. Bu ilk örneğin Truman’ın 1947 tarihinde parlamentoda yaptığı konuşmanın ve kendisi ile aynı isimi alan doktrin ardındaki sınıfsal temsili gösterebileceğini düşünüyoruz (bkz. Dunn, 2009; Hanieh, 2012:102-103). *European Round Table of Industrialists* adlı güçlü sermaye örgütlenmesinin Tek Avrupa Senedi, Maastrich ve bunları takip eden dönüşümler üzerindeki belirgin etkisini de aynı damardan ilerleyen bir örnek olarak sunabiliriz (bkz. Özdemir, 2011).

2.1.4. ABD'nin Uluslar-arası/üstü Kapitalist Grupların Taleplerini Taşıma Rolü

Sermaye gruplarının siyasal iktidar içerisindeki temsilinde, Amerikan hegemonyası olarak adlandırabileceğimiz dönemde esaslı dönüşümler gerçekleşmiştir. Lenin'in Birinci Dünya Savaşı'ndan önce tespit ettiği gibi, sermaye yoğunlaşıp, merkezileştikçe, ulusal devletin kabuğu içerisinde sığamıyordu. Daha o zaman bile bir devlet yetmiyordu. Faaliyetin sınırları genişletilebilmeli, öncelikle benzer mevzuat ve örgüt yapısına sahip siyasal düzlemleri kapsayacak şekilde (İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden ve Marshall yardımlarıyla başlayan uluslararasılaşma dalgası), daha sonra uyumlu mevzuat ve örgüt yapılarını yaratarak, yani siyasal/ülkesel düzlemi dönüştürerek ilerlenebilmeliydi. İngiliz hegemonyasında uluslararası ortam ulusal taleplerin egemenliğinde biçimlenirken, Amerikan hegemonyası döneminde ulusal ortam uluslararası/üstü talepler ekseninde biçimlenmektedir. Bu bağlamda bir hegemon olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin ayırd edici özelliği, uluslar-arası/üstü özellikler içeren büyük kapitalist grupların ihtiyaçlarının ulusal düzeneklere yansıtılmasında edindiği özgün rol ve işlevdir. Amerika Birleşik Devletleri ekseninde gerçekleştirilen küresel koordinasyon çoğu kez uluslararası örgütler dolayısıyla işlemektedir.

2.1.5. ABD Tarafından Temsil Edilen Grupların Gücünü Belirleyen Uğraklar

Sermaye faaliyetinin sınırlarının genişletilmesine imkân verecek şekilde devlet biçiminin değiştirilmesine yönelik talepler, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Almanya ve Japonya'ya dayatılan koşullarda olduğu kadar, yeni sanayileşen ülkelere önerilen ya da bu ülkelerin devlet görevlileri tarafından keşfedilen politika setlerinde; Bretton Woods'un sabit kur rejiminin 1970'lerin hemen başında çökmesinden sonra Avrupa ülkelerinin bir araya gelerek dalgalanan rejimde Amerikan parasının altını ikame eder şekilde rezerv parası olmasını kabul etmelerinde;¹¹ Bretton Woods sonrasında kur değerlerinin piyasa ekseninde değil de büyük merkez bankaları tarafından belirlenmelerinde; Amerika Birleşik Devletleri'nin katkı ve teşvikleriyle Avrupa (Londra ve Paris) merkezli Eurodolar piyasalarının oluşturulmasında;¹² 1982 Meksika krizinden sonra IMF'nin koşul bildirici yeni rolünde (*Structural Adjustment*); bir borçlular kartelinin kesif yokluğunda beliren yeni uluslararası borç rejiminde; Avrupa Para Sisteminin oluşturulmasından hemen sonra doların temel uluslararası para birimi olarak yerini sağlamlaştıran yüksek faiz oranlarında; Avrupa Birliği'nin Sovyet Sisteminden kopan yeni devletlerin tanınması hususunda çıkardığı direktifinde ve politik pratiğinde, Amerika Birleşik Devletleri'nin zoraki uyum programlarını oluşturan politikalarda, para dışı likidite unsurlarının (*financial derivatives*) ve gelecekte yapılacak üretimin satışını sağlayan senetlerin oluşturduğu (*futures* piyasaları) sanal ekonominin gerçek/reel ekonominin çok ötesine geçerek artı değerini küresel dağılımını (üretim ve realizasyona ek olarak) ikinci kez belirlemede¹³; merkez ülkelerde artan ihracat ve ithalat bağıntılarının gösterdiği ortak birikimin (ve bunun bir göstergesi olan kar oranlarındaki benzeşimin) neticesinde artmayı sürdüren doğrudan yabancı yatırımların mevcudiyetinde ve daha nice örnekte kendisini direten güçlü sınıf çıkarlarının ürünüdürler.

Sermayenin küresel birikiminin hemen yukarıda zikredilen uğrakları, farklı sermaye birikim dinamiklerinin gözlemlenebileceği farklı dönemlerde gerçekleşmiş ve her birisi sayısız farklı çelişkilerin dönemsel ve mekânsal belirleyiciliğine (üst belirlenime) tabi olmuşlarsa da; ortaya çıkan neticelere baktığımızda, siklet merkezini ulusal boyuttan uluslararası boyuta kaydıran sermayenin zaman içerisinde

¹¹ Altın standardının kaldırılması ardından diğer gelişmiş toplumlar doları rezerv parası olarak tutmayı sürdürmüşler ve bu durum Amerika Birleşik Devletlerine kendi rezervlerinde mukabil altın tutmaksızın para basma hakkı ve gücü (senyora) vermiştir (bkz. Dunn, 2009:150).

¹² "Körfez mali sektörünün ve Avrupa piyasalarının kenetlenmesi, aynı zamanda Körfez bankalarının Avrupa içerisindeki doğrudan coğrafi genişlemesinde görülebilir. Sherbiny, Londra'da faaliyet yürüten ve üçü 1970 yılından önce, on ikisi 1970-1975 arasında, yirmi ikisi 1976 ile 1980 arasındaki dönemde, on altısı 1980 sonrasında ve geri kalan yedisi ise bilinmeyen bir zamanda kurulmuş olan 60 Arap bankasını gösteren 1983 yılına ait bir liste sunar. Paris'te üçü 1970 yılından önce, yedisi 1970-1975 arasındaki dönemde, yirmi altısı 1976-1980 arasında ve üçü 1980 sonrasında kurulmuş yaklaşık 39 Arap bankası bulunmaktadır (Sherbiny, 1986:36)" (Hanieh, 2012:87).

¹³ Dunn (2009:214) 2006 senesinde futures ticaretinin küresel olarak 1262 trilyon Amerikan dolarına ulaştığını bu miktarın dünyanın reel ekonomisinin yirmi katı kadar olduğunu belirtmektedir.

devleti oluşturan ve sürekli dönüşüme tabi olan aygıtlar içerisindeki temsilini arttırdığını görmemek imkansızdır.¹⁴

2.1.6. *Bir sermayenin birden çok devlete ve bir devletin de birden çok sermayeye bağımlılığı ve bu bağımlılığın koordinasyonu*

Sermaye gruplarının faaliyeti (sömürgeler dâhil) ulusal sınırları aştıkça, bir sermayenin birden çok devlete ve bir devletin de birden çok sermayeye bağımlılığı artacaktı; arttı da.¹⁵ Farklı siyasal ortamlarda hareket edip, bu ortamları dönüştürecek talepler üreten haliyle sermaye, en başından salt iktisadi ilişkiler üzerinden anlaşılacak bir olguydu. Marx onun kapitalist devlete bağımlılığını (siyasi ve iktisadi olanın içiçeliğini) ortaya koymuştu. Bu süreç, yukarıda da belirttiğimiz gibi, kendisini yürütecek uluslararası kurum ve örgütler açısından Amerikan Hegemonyası döneminde, bir önceki dönemle kıyaslanamayacak ölçüde yoğunlaştı. Sermayenin kapitalist devlete bağımlılığı olgusunun birden çok kapitalist devlete bağımlılık olarak yeniden tanımlanması gerekti. Buradaki bağımlılık sermayenin meta formunda, mali ve üretken dolaşımının tümünü kapsadı. Süreç aynı anda tersinden de işliyordu: Kapitalist devletler işlevlerini yerine getirebilmek açısından gitgide birden çok (farklı ulus devletler içerisinde merkezlenmiş) sermayeye bağımlı hale geliyorlardı. Bu tür düzenlemeler devletler arasında bir bağımlılık ilişkisini zorlayıp bağımlılık ilişkisinin kolektif koordinasyonunu gerekli kılmaktaydı.

2.1.7. *Merkez Batı devletlerine ait iktidarı (ittifaklar ve uluslararası kurumlar şeklinde örgütleyerek) birleştirerek kullanma imkânı*

Günümüzde a-merkez kapitalist ülkelerde mukim sermaye gruplarının ortak tarihsel, örgütsel ve ideolojik geçmişleri; b-Amerikan Hegemonyasının başlangıcından bu yana süren kurumsal ve örgütsel yakınsaklaşma (*convergence*) ve uyumun (*harmonisation*) yarattığı yapısal koşullar; c- Amerikan Hegemonyasının başlangıcından bu yana üretim ve tüketim normlarında meydana gelen uyum; ç-kapitalist birikimin her zaman dönüştürülecek, temellük edilecek, metalaştırılacak harici bir alana (bir “dışarıya”) muhtaç oluşu; d- çoğu kez kriz koşulları altında sıkışmış uluslararasılaşmış sermaye gruplarının talepleri doğrultusunda ve Sovyetlerin yokluğunda, kapitalist üretim ilişkileri tarafından henüz içerilmemiş ya da mevcut kapitalizme “içerilmiş” ülkeler kadar uyum gösteremeyen ülkelerin, liberal devlet formunun kullanılarak yeniden biçimlendirilmesinin gerekliliği; gibi bir seri nedene binaen merkez Batı ülkelerinde yerleşik sermaye gruplarının, merkez Batı devletlerine ait iktidarı (ittifaklar ve uluslararası kurumlar şeklinde örgütleyerek) birleştirerek kullanma imkânı doğmuştur.

Kendi içlerinde kendi ulusal sermayelerinin değil uluslararasılaşmış sermayenin ağırlıklı temsili gerçekleşen merkezli ülkeler de söz konusu sermaye taleplerini içselleştirmişler; bu süreçte kendileri de ulusal (sermaye) taleplerini uluslararası ortama taşıyan yapılar olmaktan çıkarak uluslararasılaşmış talepleri ulusal ortama geçiren yapılara dönüşmüşlerdir.

2.2. (Az)gelişmekte Olan Ülkelerin Kolektif Varlıklarının Metalaşması İçin Devlet Biçiminde Gerekli Olan Dönüşümler

¹⁴ Bu noktada Harvey’in (2004) uyarısını hatırlatalım: Ona göre devletin uluslararasılaşması, sermayenin uluslararasılaşması sürecinin bağıl türevi değildir. Bir başka deyişle, devletin ve sermayenin uluslararasılaşma süreçleri bir ve aynı mantığın inkişafı esnasında ortaya çıkan olaylar değil, iki ayrı güç mantığının çelişkili ve uzun süreli ilişkisinin ürünüdürler. İtirazı iki ayrı güç mantığının ilişkisine dayandığından kendisine katılmıyoruz.

¹⁵ Örneğin 1960’ların ilk yarısında Amerika Birleşik Devletleri merkezinde faaliyet gösteren şirketler akıl almaz bir hızla (yıllık 300’den fazla) uluslararası bağıl ortaklıklar kurdu. Bu bağıl ortaklıkların üçte birinden fazlası Batı Avrupa’da kuruldu (Grimwade, 2000:119). Dünya ticareti önemli oranda bağıl ortaklıklar arası alışverişin yarattığı etkiyle 1948’i takip eden yıllarda sürekli olarak arttı (Dunn, 2009). Bu artışın mekânı Amerika, Japonya ve Avrupa üçlüsüne düşen coğrafi alanlarla –ve Asya Kaplanları olarak bilinen, toplam nüfusları dünya nüfusunun %2’sini aşmayan yeni sanayileşen ülkelerle- sınırlıydı (Lipietz, 1987). Son dönemlerde Körfez İşbirliği Konseyinin mali/finansal katkısı ve Çin’in üretici gücü uluslararası işbölümünün yapısındaki bir dönüşüme değil merkezin faaliyetindeki genişlemeye denk gelmektedir. Dunn (2009:165-166) 2006 senesinde 78000 uluslararası (çok uluslu) şirketin 12 trilyon Amerikan dolarına ulaşan şirket içi yabancı doğrudan yatırım stoğuna ulaştığını ancak bu rakamın bile şirketlerin sözde bağımsız tedarikçilerini kapsamaması nedeniyle gerçekte olanın oldukça altında olduğunu bildirmektedir.

2.2.1. (Az)Gelişmekte Olan Ülkelerin Kolektif Varlıklarının Metalaşması

Sermayenin olası genişleme rotalarını incelediğimiz ilk alt-bölümde para sermayenin gelecekte üretilecek artı değeri temellük etme seçeneğini ve imkânını bulamadığında (özelleştirme stratejisinin yanı sıra) daha önce alım-satıma konu olmamış (metalaştırılmamış) bulunan ve çoğu kez ilgili toplumların kolektif mülkiyetine tabi bulunan refah alanlarına girmek/uzanmak seçeneklerini değerlendireceğini belirtmiştik. Öyleyse para sermayenin gelecekte üretilecek artı değeri temellük etme seçeneğini ve imkânını azaltan uğraklarda (krizler) metalaşma eğilimlerinin artacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

2007 yazından başlayarak 2008 yılı boyunca öncelikle merkez kapitalist ekonomilerde baş gösteren iflaslar neticesinde 30 trilyon Amerikan Dolarının dünya hisse senedi piyasalarında buharlaşması, bir başka deyişle 30 trilyonluk bir değere karşılık gelen varlıkların bir grubun elinden çıkıp bir diğerrinin eline geçmesi durumu bir kriz olarak nitelendirilebilir. Otuz trilyonluk el değiştirmeye ek olarak Amerika Birleşik Devletleri yurttaşlarına ait 8,5 trilyonluk değerin sermaye gruplarına aktarılması ve Avrupa'yı saran çeşitli krizlerde kullanılan trilyonlarca dolarlık servet transferleri krizin boyutunu anlamamızda yardımcı olacaktır (bkz. Hanieh, 2012:233-234).

Değer transferlerinin yarattığı yeni sınıfsal pozisyonlarla beraber merkezde talep daralması ve neticesinde küresel imalat sektörlerindeki ciddi üretim düşüşleri merkez ülkelerde ortaya çıkan sınıfsal gerilimlerin aşılması sürecinde az gelişmekte olan ülkelerde mevcut devlet biçimleri üzerinde yeni değişiklik taleplerinin gündeme geleceğini söylememize olanak sağlamaktadır. Esasen 1980'lerden bu yana IMF ve Dünya Bankası tarafından eşgüdümelenen ihracat odaklı kalkınma stratejileri tarafından küresel üretim zincirlerine entegre edilen az gelişmekte olan ülkelerin kapitalist sınıflarının bu taleplerin içselleştirilmesi sürecinde özgül rolleri olması da beklenmektedir. Devlet iktidarı ve emperyalizm ilişkisinin ortaya konulduğu ve Kolektif Emperyalizm Tezi'nin tanıtıldığı ikinci alt-bölümde biriktirilen bilgi ışığında bu son seçeneğin, metalaştırma seçeneğinin ele alınması, Büyük Orta Doğu projesi ve belki de ileride ortaya çıkabilecek olan Büyük Orta Asya Projesi ve benzerlerinin anlaşılabilirliği ve açıklanabilirliği açısından elzemdir.

2.2.2. Öznesiz bir süreç olarak metalaşma ve hegemon devlet

Metalaştırma her şeyden önce öznesiz –ve çoğunlukla hukuki biçimler alan- bir düzenleme sürecidir. Bu süreç sadece ilgili toplumun kolektif varlıklarının piyasalaşmasını (özel mülkiyete tahvil edilmesini) sağlamakla kalmaz, kendisini yürüten aygıtların (farklı devletlere ait çeşitli aygıtların) yapısında bir dönüşümü de gerektirir. Devlet düzenlediği kadar düzenlenen bir ilişkiler alanıdır. Bu bağlamda metalaştırma sürecinde hegemon devlette siyasi temsilini bulan menfaatle uyumlu –yerel ya da uluslararası- sınıf çıkarlarını ifade eden talepler, “(az)gelişmekte olan” devletlerin hukuk düzenleri ve buna bağlı olarak bütün iktidar yapılarının dönüşümü hedefleyeceklerdir. Aynı sürecin uzantısı olarak merkez kapitalist ülkelerin hedefleriyle uyumlu programlar üreten “yerel” gruplar da ülke içi güç rekabeti sürecinde kendi yerel rakipleri karşısında merkez ülkelerin desteğine mazhar olacaklardır.

2.2.3. Uyum süreci ve stratejik hammaddenin üretim sürecini oluşturan uğrakların metalaşması

Bugün, yukarıda ana çizgileri üzerine kısa bir taslak vererek somutlaştırmaya çalıştığımız “uyum” süreci, dünya pazarına hammadde satıcısı olarak bağlanan (az)gelişmekte olan devletlerde, -diğerleri arasında- stratejik hammaddelerin üretim sürecinin bütün aşamalarının –geriye doğru- metalaştırılması sonucunu verecektir. Söz konusu dönüşümün büsbütün durdurulması değilse de geciktirilmesi ya da yeniden düzenlenmesi iki ya da daha çok kutuplu bir dünyanın oluşumuyla doğrudan ilişkilidir.

Stratejik hammaddelerin üretim sürecinin bütün aşamalarının geriye doğru metalaştırma süreci, bir başka deyişle daha önceden piyasada alım satıma konu olmayan şeylerin (stratejik hammaddelerin üretim sürecini oluşturan toprak, kuyu, maden, demir yolu, boru hattı, elektrik şebekesi, rafineriler, maden işleme tesisleri, çoğu kez satılmayacak şekilde tesis edilen işletme idareleri, bunların personel rejimi, bu işletmelerin ürünlerinin piyasa dışı mekanizmalarla koordine edilmesi süreci, ürün satışından elde edilen gelirlerin

bütçelenmesi usulleri ve benzeri uğrakların) -bu sefer- piyasa eliyle düzenlenmesi için gerekli yeni devlet biçiminin tesisi için gerekli düzenlemeler (ki bunların arasında finansal liberalizasyonu, borsaları, şirketler hukukunu, -şeffaf mahkeme ve icra yapılanmasını, medeni hukuku, iş hukukunu, anayasayı, yurttaşlık hukukunu, fikri mülkiyet haklarını, ceza hukukunu ve diğer pek çok hukuk alanını yeni baştan biçimlendiren devasa bir yasalaştırma hareketi bulunur) ilgili toplumların yapısında ve bunların dünya ile ilişki kurma biçimleri üzerinde önemli değişiklikleri birlikte getirir.

2.2.4. Geriye doğru metalaşma ve toplumsal düzenleme

Kamusal kaynakların onları değerlendiren toplumsallıktan soyutlanıp, karşıt menfaat sahibi olan kullanıcılar arasında bireysel işlemlere konu olması durumu yeni aile, devlet, hukuk, mekân ve zaman kavramlarını ve yeni bir iktidar örgütlenmesini gerektirir. Koşullardaki dönüşümle karşılıklı ilişki içerisinde, kapitalist üretim ilişkileri derinlere sirayet etmeye başladığında, hukuk kurumu ve bağlı hukuk ve siyaset felsefeleri de dönüşür. Belirtmeliyiz ki iktidarın örgütlenmesi meselesi salt hukuki ya da siyasi bir mesele değildir: İlgili toplumun bireylerinin biraradalığını imkân dâhiline sokan bütün bir ideolojik yapılanmanın dönüşümünü gerektirir. Bir başka deyişle iktidarın meşruiyetini sağlayan ideolojinin ve bu ideolojiyi üreten bütün bir toplumsal örgütlenme düzenine (camilerin, derneklerin, devletin ideolojik aygıtlarında yapılan üretimin) yeniden şekillenmesi sonucu doğuracak bir dönüşümden bahsetmekteyiz. Ancak bu dönüşüm her durumda acılı ve istikrarsızlıklarla yüklü bir seyir izleyecektir. Dahası var: Az gelişmişlerin artan ölçütlerde kapitalist üretim ilişkilerinin kapsamına girmesi (bu küresel ilişkiler tarafından içerilmesi) süreci Batılı toplumların Ondokuzuncu Yüzyılda yaşadıklarının basit bir tekrarını oluşturmayacak, pek çok durumda az gelişmişliğin ve kapitalist merkezlere bağımlılığın yeniden üretimi ile sonuçlanacaktır.

Her şeye rağmen, izole çıkarların, giderek artan ölçütlerde, istediği metayı istediği şeyle değiştirmekte “özgür”, taşıdığı mal üzerinde “egemen”, metalar evrensel eşitleyicinin terimleri ile değerlendirildikleri için “eşit” hak süjeleri (bir başka deyişle soyut bireyler) arasındaki ilişkilere konu olması durumu, kadın-erkek ilişkisinin tahayyül edilmiş biçimini dönüştürür. Ama hemen değil. Eşit hak süjeleri fikrinin, ilgili toplumsal formasyonu oluşturan kişiler dışındaki grupların piyasa işlemleri ile sınırlı kalıp, diğerlerine (içeridekilere) sirayet etmemesi olanaksız olsa da; hukuk önünde biçimsel eşitliğin, sürekli dönüşüm süreci içerisinde pek çok kuşağın acı çekmesini engellemeyeceği belirtilmelidir.

Dönüşüm dışarıdan tatbik edilen güçle gerçekleştiğinde, “içeride” ittifaklar kuracak olan “dışarıklı” grupların, bu ittifaklara dâhil olan yerel grupların ideolojik yapılanmasına uygun şekilde, dönüşümün kimilerine göre hayırlı sayılabilecek unsurlarının gerçekleştirilmesini talep etmekten kaçınması beklenmelidir. Örneğin, piyasalaşmayı ve metalaşmayı destekleyici düzenlemeleri gerçekleştirme sözüyle iktidarı ele geçiren gruplar emperyalizmin istediği düzenlemeleri yaparken kadın erkek eşitliğini anayasal olarak inkâr edebilirler. Irak saldırısını gerçekleştirenlerin müdahalelerini meşrulaştırırken Irak’ta kadının durumunu iyileştirme hedefini açıkça vurguladıklarını, oysa parçalanmış Irak’ta bugün gelinen noktada, erkeğin açık üstünlüğünün sosyal hayatta daha önce görülmemiş boyuta vararak anayasal koruma altına alındığını hatırlatalım. Son olarak, küresel üretici güçlerin verili durumunda dönüşümün, işçileşme/proleterleşme ile desteklenmeyeceği, yüksek oktanlı bir şehir yoksulluğu durumu ve bunun yan ürünü olan yavaşlama ilişkileri ile yan yana yürüyeceği de vurgulanmalıdır.

Yüksek düzey soyutlamalar içeren önermelerimizle, gelişmiş kapitalist ülke iktidarlarınca üretilen taleplere muhatap ülkelerin, en başta da stratejik hammadde satıcısı ülkelerin, kapitalist üretim ilişkilerinden ve buna karşılık gelen düzenlemelerden hiç nasiplenmediğini, ulusal düzenlemelerinin bütünü ile pre-kapitalist özellikler sergilediğini ima etmiyoruz. Ne işgal öncesi Irak ne de günümüzün İran’ı, vatandaşlık eksenli sosyal politikalara, medeni kanuna, ticaret ve borçlar kanunlarına, petrol yasalarına ve bir ölçüde nesnel kararlar üreten modern-benzeri mahkemelere yeni kavuşacak değillerdir. Diğer yandan Körfez İşbirliği Konseyini oluşturan hammadde zengini ülkelerde hammadde üretiminin geriye doğru metalaşması süreçleri yeni olmasa da –devlet biçiminden kaynaklanan engeller nedeniyle- oldukça zayıftır. İran da Irak da

Körfez de, uluslararası işbölümüne kendi özgül koşulları içerisinde katılan, mevcut pre-kapitalist üretim ilişkilerini -kapitalist dünya sistemi ekseninde yeniden ürettikleri ölçüde değiştirerek- muhafaza etmiş, (az)gelişmekte olan pre-kapitalist iktidar düzeneklerini kapitalizm koşullarında biçimlendirerek koruyan toplumsal formasyonlardır. Burada ima ettiğimiz şey, kapitalist üretim ilişkilerinin derinleşmesiyle, pre-kapitalist unsurlarla kapitalist unsurların mevcut eklemlenme tarzının her geçen gün sorgulanır hale geleceğidir.

Batı eksenli gruplar tarafından istenilen dönüşüm -gerçekleşmesi durumunda- verili iktidar ilişkilerini, mevcut yönetici sınıfların çıkarlarını da zedeleyebilecek şekilde, yerle yeksan edecektir. Değişiklikler ilgili toplumsal formasyonlar içerisinde varit hak tanımını değiştirecektir.

Bu bağlamda, hak kavramı tanımındaki dönüşümün, bir başka deyişle hukuken korunan çıkarlar listesinde meydana gelen köklü dönüşümün,

-hak sahibinin (hakkın taşıyıcısının) özelliklerini;

-hakkın ileri sürülebilmesinin koşullarını (kullanıcısının özelliklerini);

-bir çıkarın toplumsal bağlamı içerisinde kopartılarak yalıtılabilmesi için gerekli düzenlemelerin gerçekleştirilmesini (örneğin devlet mülkiyetindeki topraklar üzerinde bulunan hammadde işletmelerinin özelleştirilmesi için gerekli kadastro ve sair işlemleri);

-karşıt menfaat sahipleri arasındaki uzlaşmazlığın çözümü için gerekli kuralların küresel düzlemde geçerli kurallarla uyumlaştırılmasını;

-kuralların akdedilmesini imkân dâhiline sokan iktisadi ve ideolojik yapıların kimlik, din ve etnisite gerilimleri üzerinden küresel piyasalar menfaatine yeniden biçimlendirilmesini;

-tahayyül edilen bir topluluk olarak temsil edilenin (ulusun) evrensel normların içselleştirildiği bir alan olarak yeniden biçimlendirilmesini;

-temsil edenin içerinin değil dışarının temsilcisi olarak biçimlendirilmesini;

-temsilcilerin meşruiyetini sağlayan söylemin dönüşümünü,

belirleyeceğinden bahsedilmektedir.

Sayılan unsurları, ilgili toplumsal formasyonun insanların kolektif toplumsal varlıklarının bireysel zenginliklere dönüştürülüp, uluslararası alım ve satıma açılması durumundan ayrı olarak ele almak mümkün değildir. Bu unsurlar, yeni devlet biçimi altındaki (az)gelişmekte olan toplumları, bu toplumların Sovyet öncesi dönemdeki biçiminden kesin çizgilerle ayırmaktadır.

Yukarıda somutlaştırılmaya çalışılan bu öznesiz düzenleme/yeniden biçimlendirme süreci, ilgili devletin biçimine, buradaki toplumsal ittifakların yapısına ve dinamiklerine (ilgili toplumun tarihine) ve uluslararası işbölümündeki yerine göre farklı sonuçlar doğurur. Ancak somut toplumların maruz kaldığı somut talepler kolektif emperyalist talepler ve bunların merkezi devletler içerisindeki eşgüdümlü temsilinden ayrı olarak anlaşılamaz.

SONUÇ YERİNE

Çalışma sınıf ilişkilerinin anlaşılması sürecinde kapitalist üretim ilişkilerinin en yüksek soyutlama düzeyinde analiz edildiği bir bölümle başlamıştı: Soyuttan somuta doğru ilerlerken, kolektif formundaki emperyalizmi ve onun krizini anlama ve açıklama çabalarının güncelliğini ve önemini vurgulamak ve ayrıca devlet kuramının emperyalizm kuramıyla olan çok derin ortaklığını göstermek maksadıyla, “hak kavramının içeriğindeki dönüşüm”, “geriye doğru metalaşma süreçlerinin içerdiği talepler”, “devlet biçimindeki dönüşümlerin somutlaştıkları alanlar”, “kolektif varlıkların metalaştırılması sürecinin sınıfsal etkileri” gibi konular vurgulandı. Söz konusu vurgulama yapılırken, yapısal olarak çelişkiler içeren toplumsal taleplerin,

aktarıcı mekanizmalar üzerinden sisteme giriş ve kararları belirleyiş süreçleri esas alınarak, devlet iktidarının biçimleniş dinamiklerinin ve bunun emperyalizmle bağlantısının haritası çıkarılmaya çalışıldı. Yazının kurgulanış sürecine bütünsel olarak -geriye doğru- baktığımızda, yerel, ulusal ve küresel ölçeklerde sınıf etkileri doğuran “öznesiz” süreçlerin, kendilerini başta hegemon devlet olmak üzere devletlerin örgütleyici faaliyetinde açığa vuran yapıların sonuçları olarak sunulmasının, emperyalizmin, devlet iktidarının, sınıfların ve toplumsal sermayenin yüksek düzeydeki soyutlamasından somuta doğru gidişte bilimsel çalışmanın önünü açabileceği, açıklama ve anlama faaliyetinde bize önemli katkılar yapabileceği ileri sürüldü.

Gelinen noktada denilebilir ki emperyalizmi sermayenin genişletilmiş yeniden üretim sürecinden ayırmak, onu boş bir kavrama ya da müdahale teriminin uygun karşılığına dönüştürmek anlamına gelecektir. Farklı sınıfsal ve/veya ideolojik tutumlar gereği ya da sonucu bu yapıldığında, kavram, içinde yaşadığımız toplumun karşı karşıya geldiği güncel ve ciddi tehlikeleri anlamak, açıklamak ve tedbir almak edimlerini imkansız hale getirebilecek, kolektif bilgi birikimimiz üzerinde yıkıcı sonuçlar doğurabilecektir.

Aynı olumsuzluk belirli bir formdaki (zamanda ve mekanda belirli bir yerdeki) emperyalizm tanımını dondurup, çok yüksek soyutlama düzeyindeki bir kapitalist toplum anlayışının değişmez özelliği olarak sunduğumuzda da karşımıza çıkacaktır.

Emperyalizm teriminin açıklayıcılığını yitirdiği durumların bir diğeri de emperyalizmin devletle olan ilişkisinde gözlemlenebilecektir. Emperyalizm kuramını, “emperyalizm olgusunun devlet denilen ilişkiler alanı içerisindeki temsilinden soyutlayarak” yazdığımızda, emperyalist faaliyetin etkisini ürettiği temel alanlar olan, siyasal, yönetsel, yargısal kararlar bilimsel çözümlemenin dışında kalmaktadır. Oysa ki gösterilmeye çalışıldığı gibi emperyalizm dışarıdaki “kötü” adamların/devletlerin üzerimize saldırdığı melanet değil, dışarıda ve içeride bulunan devlet aygıtlarında temsil edilen kapitalist menfaatin özgün bileşimlerinin özgün etkisidir.

İki kutuplaşan bir dünyada, emperyalizmin ve devletin çözümlemesinde, yapıyı, ilişkileri, kapitalizmi, sermaye birikiminin dönemlerini, yapısal krizlerini, uluslararası işbölümünü ve sair konuyu ele almanın ve tartışmanın önemi ortadadır. Anlatılan bizim hikayemizdir.

KAYNAKLAR

- Althusser, Louis (2003), İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları (çev. Alp Tümertekin), (İstanbul: İthaki).
- Bina, Cyrus (2013), A Prelude to the Foundation of Political Economy: Oil, War, and Global Polity, (New York: Palgrave).
- Dunn, Bill (2009), Global Political Economy, (Londra: Pluto Press).
- Grimwade, Nigel (2000), International Trade: New Patterns of Trade, Production and Investment, (New York, Routledge).
- Hanieh, Adam (2012), Körfez Ülkelerinde Kapitalizm ve Sınıf (çev. Bahadır Ahıska ve Sevgi Doğan), (Ankara, NotaBene).
- Harvey, David (2004), Yeni Emperyalizm (çev. Hür Güldü), (İstanbul: Everest Yayınları).
- Lenin, Vladimir İlyiç (2001), Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması (Cemal Süreyya), (Ankara; Sol Yayınları).
- Lipietz, Alain (1987), Mirages and Miracles: The Crises of Global Fordism, (Londra: Verso).
- Mandel, Ernest (2008), Geç Kapitalizm (çev. Candan Badem), (İstanbul: Versus).
- Marx, Karl (1986), Kapital I (çev. Alaattin Bilgi), (Ankara: Sol Yayınları).
- Panitch, Leo ve Sam Gindin (2004), "Global Capitalism and American Empire", Socialist Register, 2004, s. 1-42.
- Panitch, Leo ve Sam Gindin (2005a), "Finance and American Empire", Socialist Register, 2005, s. 46-81.
- Panitch, Leo ve Sam Gindin (2005b), "Imperialism and Global Political Economy?: A Reply to Callinicos", <http://www.socialistproject.ca/theory/CallinicosReply.pdf> erişim tarihi: 17.02.2012.
- Milios, John ve Dimitris Sotiropoulos (2009), Rethinking Imperialism: A Study of Capitalist Rule, (New York: Palgrave).
- Özdemir, Ali Murat (2008), Sözü'n Mülkiyeti: Hukukun Ekonomi Politikası, (Ankara: Dipnot).
- Özdemir, Ali Murat (2010) Ulusların Sefaleti: Uluslararası Ekonomi Politikası Marksist Yaklaşımlar, (Ankara: İmge).
- Özdemir, Ali Murat (2011), Güç Buyruk Düzen, (Ankara: İmge).
- Özdemir, Ali Murat (2014), "Kolektif Emperyalizm", Özdemir, Ali Murat (Der.), Kolektif Emperyalizm: Mağribden Maşrıka Dönüşümün Ekonomi Politikası, (Ankara: İmge): 29-159.